

Lee Hoogze agte W^o. Voorzittend
Verder talle minnen med broeder
Hendrik van Wijn

Over paën, peën, piën, poën, puën

Ingeleid en bezorgd door
Lianne Broekman

Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam
Nodus Publikationen Münster
2009

Cahiers voor taalkunde

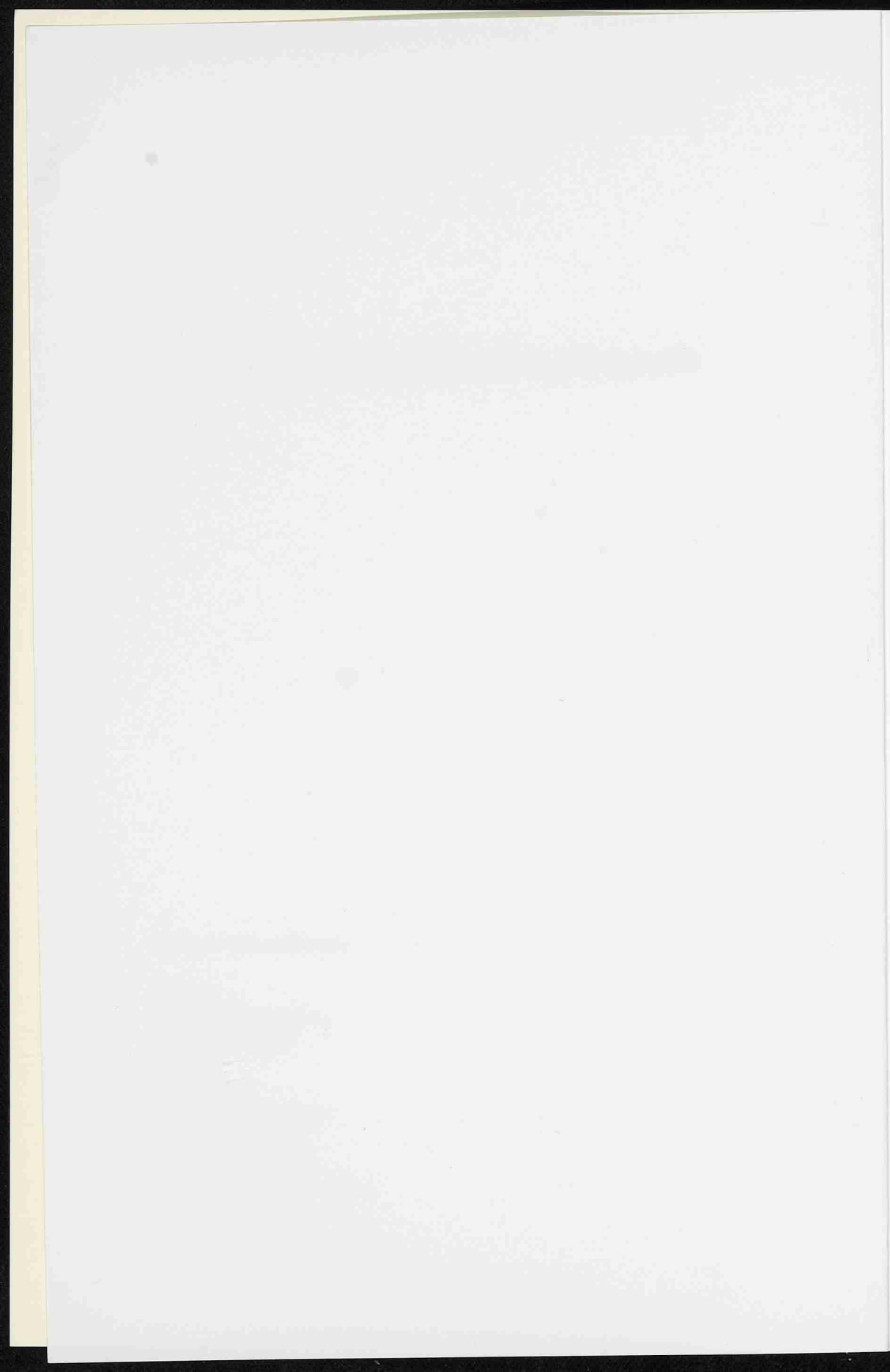
Redactie

Theo A.J.M. Janssen
Jan Noordegraaf

Redactieadres

Faculteit der Letteren
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
NL-1081 HV Amsterdam

Over paën, peën, piën, poën, puën

Hendrik van Wijn

Over paën, peën, piën, poën, puën

Ingeleid en bezorgd door
Lianne Broekman

Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam
Nodus Publikationen Münster
2009

Bibliographic Information published by Die Deutsche Bibliothek.
Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the Deutsche National-
bibliografie; detailed bibliographic data is available in the internet at
<http://dnb.ddb.de>.

© Copyright 2009

Omslagillustratie: foto van de eerste bladzijde van *Over paën, peën, piën,
poën, puën* 1762

Cahiers voor Taalkunde, nr. 29

Stichting Neerlandistiek VU
De Boelelaan 1105
NL-1081 HV Amsterdam

Nodus Publikationen
Klaus D. Dutz-Wissenschaftlicher Verlag
Postfach 5725
D-48031 Münster

ISBN/EAN: 978-3-89323-535-3 (Nodus Publikationen)
ISBN/EAN: 978-90-8880-013-9 (Stichting Neerlandistiek VU)

Voor overname van (een) gedeelte(n) uit deze publicatie kunt u zich
wenden tot de Stichting Neerlandistiek VU, De Boelelaan 1105, NL-
1081 HV Amsterdam.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	viii
Hendrik van Wijn en zijn manuscript <i>Over paën, peën, piën, poën, puën</i>	
I. Inleiding	x
II. Taalkunde in de achttiende eeuw	xi
III. Hendrik van Wijn (1740-1831)	xiii
IV. Hendrik van Wijn en de studentengenootschappen	xv
V. Inleiding tot het manuscript <i>Over paën, peën, piën, poën, puën</i>	xix
VI. Verantwoording editie en tekstingrepen	xxiii
VII. De Schola Hemsterhusiana en de neerlandistiek. Het onderzoek voortgezet	xxiv
 <i>Over paën, peën, piën, poën, puën</i>	 1
1. Inleiding	2
2. Uitwerking wortel <i>p</i> met de klinkers <i>a, e, i, o</i> en <i>u</i>	3
2.1 pa-en	3
2.2 pe-en	5
2.3 pi-en	5
2.4 po-en	5
3. Uitwerking met <i>b</i>	5
4. Uitwerking met <i>d</i>	6
5. Uitwerking met <i>e</i>	7
5.1 peë-en	7
6. Uitwerking met <i>g</i>	8
6.1 pag-en	8
6.2 peg-en	9
6.3 pig-en	9
6.4 pog-en	9
7. Uitwerking met <i>i</i>	10
7.1 pai-en	10
7.1 pei-en	10
7.3 pii-en	11
7.4 poi-en	11
7.5 pui-en	12
8. Uitwerking met <i>k</i>	13
8.1 pak-en	13
8.2 pek-en	13

8.3 pik-en	13
8.4 pok-en	14
9. Uitwerking met /	15
9.1 pal-en	15
9.2 pel-en	15
9.3 pil-en	16
10. Slotopmerking van Herman Tollius	17
Bijlage I: Lijst van genoemde werken in <i>Over paën, peën, piën, poën, puën</i>	18
Bijlage II: Wetten en regels van <i>Linguae Animoque Fideles/Minima crescunt</i>	20
Bijlage III: Bijdragen van Hendrik van Wijn	25
Bijlage IV: Herman Tollius over <i>Pand</i> en <i>Panden</i>	27
Bijlage V: 'Kracht der vrouwen traenen' van Hendrik van Wijn	29
Bijlage VI: 'Schets der Nederduitse Dichtkunde' van Hendrik van Wijn	32

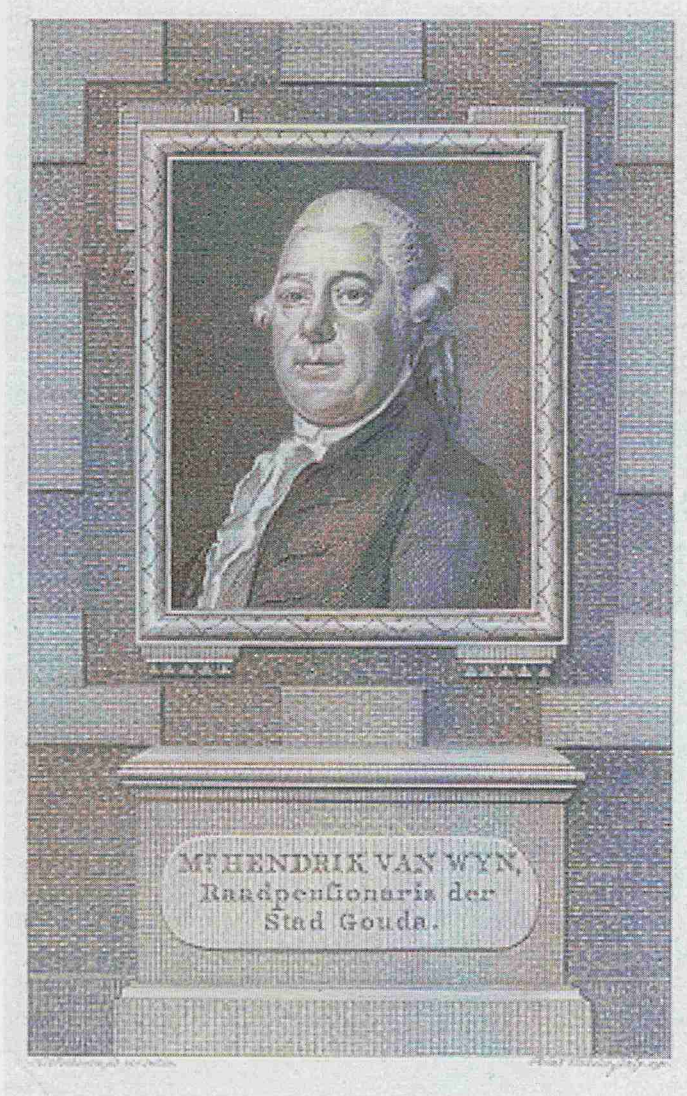
Woord vooraf

Hendrik van Wijn heeft in 1762, als voorbereiding op een bijeenkomst van zijn studentengenootschap *Minima Crescunt*, een tekst geschreven met de titel *Over paën, peën, piën, poën, puën*. In het collegejaar 2007-2008 heb ik me in een werkgroep van neerlandici aan de Vrije Universiteit te Amsterdam beziggehouden met het bestuderen van dit nog ongepubliceerde manuscript. Gedreven door enthousiasme tijdens deze werkgroep, is samen met docent Jan Noordegraaf, besloten om een teksteditie te verzorgen van het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Het resultaat is deze uitgave, die al voorzichtig is aangekondigd in een artikel van Jan Noordegraaf, getiteld 'De woordvorming geregeld. Een achttiende-eeuwse proeve'. Dr. A.T. Bouwman, conservator Westerse handschriften van de Universiteitsbibliotheek Leiden, was zo vriendelijk om namens de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en de UB Leiden toestemming te verlenen om de tekst van het manuscript LTK 496 te publiceren.

Naast de kritische blik van Jan Noordegraaf en van Roland de Bonth ben ik dank verschuldigd aan alle leden van de werkgroep voor hun bijdragen aan het ontcijferen en bestuderen van het manuscript: Frances Doderer, Femke de Jong, Joost Karsten en Hannah Stoffels.

Breda, december 2009

Lianne Broekman

Portret van Hendrik van Wijn, door H. Pothoven/Rein. Vinkeles (1791)

Hendrik van Wijn en zijn manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën*

I. Inleiding

Het decembernummer van 1761 van de *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch taal- en dichtkunde* (1758-1762) was geheel gewijd aan de etymologie. De Leidse professor Jan Jacob Schultens (1716-1778) schrijft hierin, als commentaar (296m-296w) op de *Bylage over bel, bal, bol, belgen* (296a-296m) van Herman Tollius, de volgende aanmoedigende en tegelijkertijd vermanende woorden:

Onzeker, of andere zich wel zullen willen verledigen tot zulke een uitgestrekt en moeilijk werk, willen wy den jongen Taelvriend, die ons deze proeve van zijn vlijt gezonden heeft, hartelijk bebben aengemaend, dat hy ons van tijd tot tijd stamboomen schikke van zulke woorden, als hem zijne belezeneid en voorraad, of zyne verkiezing en genegenheid aen de hand geven. Alleen verzoeken we hem beuschelijk, dat hy den arbeid niet ontzie, om de registers die hy ons in het vervolg zal laten toekomen, met naeuwer keurende voorzichtigheid in te stellen, noch zich te laten misleiden, door enkele gelijkeid van klanken, of door den schijn van overeenkomstige bednidenissen. Voor al zy hem geraden, dat hy trachte door te dringen tot ene vaste kennis van de allereerste zaedkernen, die, in den eigenlijksten zin, wezenlyke grond-, wortel-, of stof-deelen verdienen genoemd te worden. (296n)

Deze woorden vormden voor Herman Tollius (1742-1822) vervolgens de aanleiding voor zijn artikel *Proeve ener nieuwe wyze van afleiden uit de worteldeelen ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en*, dat verschenen is in 1763 in de *Nieuwe by-dragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde* (Deel I, pp. 425-472). Hendrik van Wijn (1740-1831) had voor een vergadering van het studentengenootschap *Minima Crescunt* in 1762 een soortgelijke studie voorbereid, getiteld *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Dit stuk is echter nooit gepubliceerd. Het is altijd bij een manuscript gebleven.¹

Het belangrijkste doel van deze uitgave is om het manuscript van Hendrik van Wijn toegankelijk te maken voor de geïnteresseerde lezer. Daarnaast wil ik aandacht schenken aan de ontstaansgeschiedenis van het manuscript. Welke publicaties van andere auteurs gingen vooraf aan *Over paën, peën, piën, poën, puën*? En vanuit welk gedachtegoed is het

---

¹ Het manuscript is te vinden in de Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 496.

geschreven? Wat wilden de studenten bereiken met dergelijke studies? Ook zal ik kort ingaan op de vraag waarom het manuscript nooit zijn weg gevonden heeft tot de drukpers, in tegenstelling tot het geschrift *ta'en, te'en, ti'en, to'en tu'en* van Herman Tollius.

Voordat de eigenlijke tekst aan de orde komt, zal ik eerst een beeld schetsen van het taalkundige klimaat in de achttiende eeuw (hoofdstuk II). Vervolgens geef ik een schets van het leven van Henrik van Wijn (hoofdstuk III) en het studentengenootschap *Minima Crescunt* waar hij toe behoorde in de tijd dat hij *Over paën, peën, piën, poën, puën* schreef (hoofdstuk IV). Daarna volgt een inleiding tot het manuscript (hoofdstuk V) en een verantwoording van de gekozen editie en van de tekstingrepen (hoofdstuk VI). Tot slot een toevoeging (hoofdstuk VII) van Jan Noordegraaf over de Schola Hemsterhusiana en de neerlandistiek.

In de bijlagen is een lijst van genoemde werken te vinden (bijlage I). Verder zijn twee delen uit het notulenboek van *LAF/Minima Crescunt* opgenomen, namelijk de Wetten en regels en de Bijdragen van Hendrik van Wijn (resp. bijlage II en bijlage III). Daarnaast zijn ook aantal andere teksten van Hendrik van Wijn opgenomen. Het gaat om een verslag van Van Wijn van een vergadering met het studentengenootschap *Minima Crescunt*, getiteld *Herman Tollius over Pand en Panden* (bijlage IV), de *Kracht der vrouwen traenen* (bijlage V) en de *Schets der Nederduitse Dichtkunde* (bijlage VI).

II. Taalkunde in de achttiende eeuw

De achttiende eeuw stond, wat de taalkunde betreft, lange tijd bekend als een 'schrle weide'. Taalkundigen hadden gedurende de negentiende en begin twintigste eeuw geen goed woord over voor hun collega's uit de achttiende eeuw. Zo noemde de welbekende spellinghervormer Roeland Antonie Kolléwijn (1857-1942) de rechtsgelerde, dichter en taalkundige Balthazar Huydecoper (1695-1778) een "taaldespoet uit de pruikentijd". Hij en andere taalkundigen uit de achttiende eeuw zouden de taal slechts in een keurslijf willen dwingen door allerlei regels op te stellen, zoals voor het gebruik van *als* en *dan*, voor *waarmee* en *met wie*.

Tegenwoordig is dit negatieve beeld over de taal- en letterkunde van de achttiende eeuw wel bijgesteld en heeft men oog gekregen voor het boeiende van deze periode. Het is een periode waarin men de grondslagen heeft gelegd van het hedendaagse Nederlands. Het proefschrift van Igor van de Bilt (Van de Bilt 2009) geeft een goed beeld van de filosofische en religieuze opvattingen die ten grondslag liggen aan de taalkundige ontwikkelingen in de achttiende eeuw.

Er is in het begin van de achttiende eeuw nog grote verdeeldheid binnen de Nederlanden. Burgers in het noorden verstaan de zuiderlingen nauwelijks, de elite leest Franse literatuur en wetenschappers zijn beter thuis in het Latijn dan in hun eigen moedertaal. Kortom: het Nederlands is een ratjetoe en dreigt verdrongen te worden door andere talen.

Toch wil men, zowel in de politiek als in de wetenschap, een rol van betekenis spelen in Europa. Maar dat zou alleen mogelijk zijn als de Nederlanden een eenheid vormen. Men zag in dat de eigen cultuur en de moedertaal van cruciaal belang zijn voor een gevoel van saamhorigheid, van nationale trots. Daarom wil men het Nederlands tot een volwaardige taal te maken die net zo geschikt is voor de wetenschap als voor de taal- en letterkunde.

Binnen dit streven naar een volwaardige Nederlandse taal zoekt men op verschillende manieren naar regels die de basis vormen voor taalnormering. Sommige taalkundigen verantwoordden hun taalnormen op basis van het taalgebruik van invloedrijke personen uit de voorgaande eeuw. Beroemde dichters die in de volkstaal publiceerden, zoals Hooft en Vondel, werden gezien als autoriteit op het gebied van het Nederlands. Hun taalgebruik was van invloed op verschillende taalkundige werken, zoals de *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden* (1700) van David van Hoogstraten (1658-1724) en de *Nederlandsche spraekkunst* (1706) van Arnold Moonen (1644-1711). Anderen grepen terug op het taalverleden. Adriaan Verwer (ca. 1655-1717) richtte zich op het taalgebruik in de Statenbijbel van 1637, Balthazar Huydecoper (1695-1778) op het Middelnederlands en Lambert ten Kate (1674-1731) op verschillende aan het Nederlands verwante talen uit nog eerdere perioden, zoals het Angelsaksisch en het Gotisch.

Een invloedrijke stroming in de achttiende eeuw, die ook teruggreep op het taalgebruik van het verleden, is de Schola Hemsterhusiana, bestaande uit de classicus Tiberius Hemsterhuis (1685-1766) en zijn volgelingen, onder wie zich Lodewijk Caspar Valckenaer (1715-1785) en Johannes Daniel van Lennep (1724-1771) bevinden. Zij hielden zich vooral bezig met de klassieke filologie en de etymologie van het Grieks. Zij hebben een etymologische methode ontwikkeld die reconstructief te werk ging. Dat wil zeggen dat zij de Griekse taal probeerden te reconstrueren op basis van overeenkomende taaleenheden uit voornamelijk de klassieke talen. Hemsterhuis zelf heeft weinig gepubliceerd over zijn visie op taal, maar zijn volgeling Valckenaer heeft deze Hemsterhusiaanse theorie in zijn *Observationes academicae* (Valckenaer 1743) uitgewerkt. Hun inzichten waren in heel Europa van invloed op de manier waarop men taal beschouwde.

Ook in het manuscript van Hendrik van Wijn over *Over paën, peën, piën, poën, puën* is de invloed van de Schola Hemsterhusiana terug te vinden. In hoofdstuk 5 zal dit verder toegelicht worden.

III. Hendrik van Wijn (1740-1831)

Hendrik van Wijn (1740-1831) werd in Den Haag geboren. Zijn vader was een militair en zodoende was ook Van Wijn voorbestemd om militair te worden. Reeds op elfjarige leeftijd trad hij in dienst, maar al gauw bleek dat hij meer aanleg had voor een academische loopbaan. Hij kreeg daarom in 1754 ontslag uit de militaire dienst en ging van 1754 tot 1759 naar de Latijnse school in zijn geboorteplaats. Daarna studeerde hij rechten, vaderlandse geschiedenis en oudheidkunde aan de universiteit te Leiden. Hij promoveerde in 1764 na verdediging van zijn *Dissertatio historico-juridica inauguralis quaedam circa jus aggerum sistens* (Lugd. Bat. 1764).

Tijdens zijn studiejaren in Leiden sloot Hendrik van Wijn zich aan bij het studentengenootschap *Linguae animoque fideles* (LAF), wat betekent 'met mond en hart getrouw' (De Jonge 1832: 7). In 1761 werd dit gezelschap omgedoopt tot *Minima Crescunt*, wat vertaald kan worden als 'kleinen worden groot'. De activiteiten van het gezelschap waren geheel geweid aan de 'opbouw van Neerlands moedertaal'. De leden, meest studenten uit Leiden, kwamen regelmatig bijeen om taal- en letterkundige onderwerpen met elkaar te bespreken. Net als ieder ander lid van LAF/*Minima Crescunt* heeft Hendrik van Wijn verschillende onderwerpen bestudeerd en besproken tijdens de vergaderingen van *Minima Crescunt*.² Het manuscript met de titel *Over paën, peën, piën, poën, puën* heeft Hendrik van Wijn in 1762 tijdens de 82ste zitting gebruikt. Ook schreef hij mee aan het kritisch-letterkundig tijdschrift van LAF, de *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde* (1758-1762), dat later werd voortgezet als de *Nieuwe by-dragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde* (1763-1766).

Uit een aantal studentengenootschappen, waaronder *Minima Crescunt*, is in 1766 de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* voortgekomen. Frans van Lelyveld (1740-1785), een van de belangrijkste leden van *Minima*, wilde een 'volksmaetschappy' oprichten, een voor het gehele Nederlandse volk gezaghebbend orgaan zoals in Frankrijk de Académie Française³ (Kossmann 1966: 130). Hendrik van Wijn was ook

---

² Een overzicht van de bijdragen van Van Wijn is te vinden in bijlage III.

³ De Académie Française is in 1635 opgericht onder de heerschappij van Louis XIII. Het doel van de Académie was het vastleggen van de Franse taal door de grammatica van het Frans te beschrijven, door de taal weer eenduidig te maken

betrokken bij de oprichting van de *Maatschappij der Nederlandsche letterkunde*. Hij schreef onder andere gedichten voor dit gezelschap.

In 1766 vestigde Van Wijn zich in Den Haag als advocaat. In zijn vrije tijd bleef hij zich bezighouden met de taal- en letterkunde. Enkele werken van zijn hand werden gepubliceerd in de *Werken der Maatschappij der Nederlandsche letterkunde*.

Een deel van zijn verdere leven werkte Hendrik van Wijn als pensionaris van Brielle (1779-1781) en van Gouda (1781-1788). In 1788 legde hij zijn pensionarisschap neer en als bewijs van waardering kreeg hij een pensioen.

Van Wijn bleef in Gouda wonen en hield zich bezig met de Nederlandse geschiedenis in verschillende perioden. De resultaten zijn voor het grootste deel opgenomen in de *Bijvoegsels en aanmerkingen op de Vaderlandsche Historie van J. Wagenaar* (Amsterdam 1790-1796) en de *Bijvoegsels en aanmerkingen, bestaande in noodige naleezingen voor de Vaderlandsche Historie van J. Wagenaar* (Amsterdam 1797-1801), die Van Wijn voor een aanzienlijk deel had bewerkt.

Van de hand van Hendrik van Wijn zijn verder nog de *Historische en Letterkundige avondstonden* (1800) en *Huiszittend leven* (1801-1812) verschenen. In deze werken heeft Hendrik van Wijn zijn verspreide studiën in de Nederlandse letterkunde, geschiedenis en de oudheid gebundeld. Van Wijn is hiermee de eerste die een poging doet tot het beschrijven van de ontwikkeling van de Nederlandse letterkunde. Hij kan daarom gezien worden als de vader van de geschiedschrijving van de Nederlandse letterkunde.

In 1802 vervolgde hij als archivaris van de Bataafse Republiek zijn loopbaan. In deze functie werd hem opgedragen alle oude rijksarchieven bij elkaar te brengen. Hij is daarmee schepper van het Algemeen Rijksarchief. Hendrik van Wijn bleef met een korte onderbreking van 1812 tot 1814 rijksarchivaris tot zijn overlijden op 91-jarige leeftijd in 1831.⁴

Hendrik van Wijn heeft vele brieven, gelegenheidsgedichten, zangen en historisch taalkundige studies nagelaten. Jonckbloet en Kroon hebben na het overlijden van Van Wijn zijn *Letter- en geschiedkundige aantekeningen op de Rijmkrönijk van Jan van Heelu* (Den Haag 1840) nog uitgegeven.

---

en begrijpelijk voor iedereen. De Académie Française is daartoe onder andere begonnen met een Frans woordenboek.

⁴ Vanwege de grote verdienste van Hendrik van Wijn voor het archiefwezen in Nederland, is een onderscheiding van de Vereniging van Archivarissen naar hem vernoemd. Sinds de instelling van deze onderscheiding in 1987 is de Hendrik van Wijn-penning acht keer uitgereikt.

IV. Hendrik van Wijn en de studentengenootschappen

Op 16 november 1757 richtte de theologiestudent Hendrik Arnold Kreet, samen met twee medestudenten, Adrianus van Assendelft en Wilhelmus Mobachius Quaet, in Leiden een studentengenootschap op met de naam *Linguae animoque fideles*. Het genootschap is gewijd aan de opbouw van de moedertaal. Zij wilden zich gaan bezighouden met de taal-, dicht-, en oudheidkunde van Nederland. Zij hadden geen opleiding genoten in deze richting, want een dergelijke opleiding in de Nederlandse taal- en letterkunde bestond toen nog niet. De opbouw van 'Neerlands Moedertael' was ook niet de enige reden om een genootschap op te richten. De studenten, die bijna allemaal van goede komaf waren, zouden zich ontwikkelen tot goede en gerespecteerde burgers wanneer zij zich vrijwillig aansloten bij een genootschap (Honings 2009).

Het gezelschap beschikte over een notulenboek⁵ waarin men een aantal wetten geformuleerd had met betrekking tot het lidmaatschap. Er stond in opgeschreven waar en wanneer men zou vergaderen en wat de leden geacht werd te doen tijdens vergaderingen. Beurtelings moesten de leden een onderwerp voorbereiden dat gezamenlijk werd besproken. Voor het niet navolgen van een der wetten was een uitgebreide boeteregeling opgesteld.⁶ De resultaten van hun arbeid zouden gepubliceerd worden in een nieuw op te zetten letterkundig-kritisch tijdschrift.

Het gezelschap groeide gestaag. Al gauw traden enkele Leidse studenten toe tot *LAF*, namelijk Petrus Dausy, Petrus Rietveld en Petrus Isaacus de Tremerij. Een overzicht van de leden is hieronder te vinden.⁷

Naam lid	Studie	Lid van - tot
Hendrik Arnold Kreet (1739-1804)	Theologie	1757 – 1766
Adrianus van Assendelft (1736-1809)	Theologie	1757 – 1766
Wilhelmus Mobachius Quaet (1736-1792).	Theologie	1757 – 1766
Petrus Dausy (1732-1784/85)	Rechten	1757 – ?
Petrus Rietveld (1739-1784)	Theologie	1758 – 1758
Petrus Isaacus de Tremerij (1737-1820)	niet vermeld	1758 – 1759

⁵ Het notulenboek van *Linguae Animoque Fideles/Minima Crescunt* is te vinden in de Universiteitsbibliotheek te Leiden: LTK 376.

⁶ In bijlage II zijn de wetten en regels van *Linguae Animoque Fideles/Minima crescunt* opgenomen.

⁷ Dit overzicht is gebaseerd op informatie uit het Notulenboek van *LAF/Minima* en Singeling (1991)

Frans van Lelyveld (1740-1785)	Leerling-fabrikant	1758 – 1766
Herman Tollius (1742-1822)	Rechten	1758 – 1766
L. Louyssen Boom (?-?)	niet vermeld	1759 – 1759
Hendrik Van Wijn (1740-1831)	Rechten	1759 – 1766
Petrus Paludanus (1742-1774)	Theologie	1759 – 1766
Samuel Gellerke (1742-?)	niet vermeld	1760 – ?
Hendrik Constantyn Cras (1739-1820)	Rechten	1761 – 1763
Adrianus Mandt (1739-1807)	Theologie	1762 – 1766
Carolus Boers (1746-1840)	Theologie	1766 – 1766

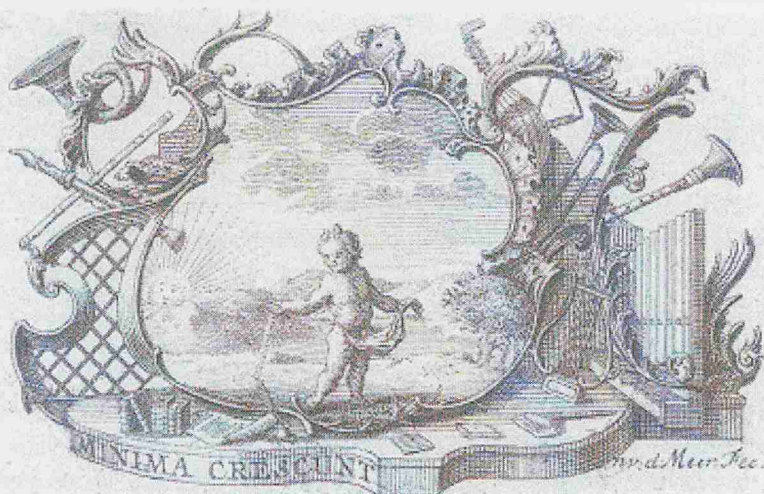
Ondanks het groeiend aantal leden kreeg Hendrik Arnold Kreet nauwelijks steun om een letterkundig-kritisch tijdschrift op te zetten. Daarom besloot hij om een jaar na de oprichting, zonder medeweten van de andere leden van *LAF*, toch het door hem gewenste tijdschrift te beginnen, de *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde* (1758-1762). Zijn mederedacteuren waren Frans van Lelyveld en Herman Tollius. Beiden traden in 1758 toe tot *LAF* zonder dat de overige leden wisten dat Kreet, Van Lelyveld en Tollius de redacteuren waren van de *By-dragen*. Zij publiceerden namelijk onder pseudoniem. Het doel van het tijdschrift was 'om de vaderlandse taal en letteren, alsmede de oudheden te bevorderen door korte opmerkingen en kritieken, die 'zoveel mogelijk zy, zacht en bescheiden' zouden wezen' (Kessen 1952: 228). Het is voor het eerst in Nederland dat een tijdschrift geheel gewijd is aan de studie van de Nederlandse taal en literatuur.

Frans van Lelyveld en Herman Tollius⁸ bouwen een netwerk van contacten op, in en buiten Leiden. Zo werd *Linguae animoque fideles* in veel bredere kring bekend. In Utrecht ontstond in 1759 een letterkundig genootschap, *Dulces ante omnia musae*, 'Lieflijk boven alle dingen zijn de Muzen', dat geheel gemodelleerd was naar *LAF* en waarvan Kreet medeoprichter was. Ook het Hoornse *Magna molimur parvi* (1760) en een tweede Utrechtse genootschap, *Musae noster amor* (1763), werd in de kring van taallievende studenten opgenomen. Zij onderhielden contacten met elkaar, kregen elkaars leden als buitenleden⁹ en velen werkten mee aan artikelen in de *By-dragen*.

⁸ Kreet stopt rond 1760 zijn medewerking aan zowel de *By-dragen* als *LAF*, al blijft hij wel een rol spelen op de achtergrond (Singeling 1991: 44).

⁹ *Buitenleden*, ook wel *buitengewone leden*, onderscheidden zich van de leden. 'Gewone leden moesten elke vergadering bijwonen en een reeks verplichte werkzaamheden uitvoeren. Gewone leden werden na verloop van tijd buitengewone leden; de aanleiding tot de overstap was doorgaans tijdgebrek, verhuizing of andere omstandigheden waardoor men niet langer aan de

Ondanks alle ontwikkelingen waren slechts enkele leden van *Linguae animoque fideles* actief. Daarom wilden de Leidenaars van hun gezelschap een wat hechter genootschap maken en besloten in 1761 om *Linguae animoque fideles* om te dopen tot *Minima crescunt*.

Vignet op de titelpagina van het Notulenboek van *LAF/Minima crescunt*, gegraveerd door Noach van der Meer

Vanaf dat moment kregen zij enkele buitenleden uit Utrecht, Meinard Tydeman en Adriaan Kluit. Ook buitenleden uit andere plaatsen werden aangetrokken.

Het contact met de buitenleden werd onderhouden door een verstandhouder of correspondent, zoals dat geregeld was in Wet IV. Buitenleden kregen van de correspondent stukken toegestuurd die besproken waren tijdens een zitting van het genootschap. Brieven van buitenleden en reacties van hen op stukken werden tijdens zittingen voorgelezen. Zo ontstond er een landelijk netwerk van geletterde studenten. Hier volgt een overzicht van de buitenleden van *LAF/Minima crescunt*.¹⁰

---

verplichtingen van het gewoon lidmaatschap kon voldoen. Als buitengewoon lid werkte men enkel op vrijwillige basis voor het genootschap. Men hoefde ook niet op de vergaderingen te verschijnen.' (Singeling 1991: 45).

¹⁰ Het overzicht is gebaseerd op informatie uit het notulenboek van *LAF/Minima crescunt*.

Naam buitenlid	Beroep	Lid van -tot
Meinard Tydeman (1741-1825)	Professor rechten, Utrecht	1760 – 1766
Johannes Theodorus Rossyn (1744-1817)	Professor, Harderwijk	? – ?
Everhard Scheidius (1742-1794)	Professor, Harderwijk	? – ?
Zacharias Hendrik Alewyn (1742-1788)	Heer van Mijnden	1759 – 1766
Adriaan Kluit (1735-1807)	Rector Latijnse school, Alkmaar	? – 1766
Pieter van den Bosch (1735?-1787)	Predikant, Zoetermeer/ Zegwaard	? – ?
Jan Daniël Macquet (1731-1798)	Arts, Zierikzee	1762 – 1766
Leonard van Wolde (?-1769)	Predikant, Schelluinen	? – ?

In 1759 werd Van Wijn lid van *Minima crescunt*. In het notulenboek staat een lijst van zijn bijdragen (zie bijlage III), waaronder de studie over *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Uit de lijst van bijdragen blijkt dat Hendrik van Wijn verschillende soorten werk heeft besproken tijdens zittingen. Naast etymologische en taalkundige studies, heeft hij verschillende geschiedkundige en dichtkundige werken geschreven, waaronder ook vertalingen van werken uit de Oudheid.¹¹

Ondanks de arbeid van Hendrik van Wijn en van de andere leden en ondanks de publicatie van sommige werken in de *By-dragen*, bleef de werkzaamheid van *Minima crescunt* tegenvallen. De leden bleken na verloop van tijd niet actief genoeg of waren ondertussen afgestudeerd en hadden daardoor andere bezigheden. In de loop van 1763 bleef van de werkzaamheden van *Minima crescunt* eigenlijk nauwelijks meer over dan de voortzetting van de *Maendelykse by-dragen* als de *Nieuwe by-dragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde* (1763-1766) door Frans van Lelyveld.

Toch was Van Lelyveld vastbesloten om een volksmaatschappij op te richten, een voor het gehele Nederlandse volk gezaghebbend orgaan zoals in Frankrijk de Académie Française. Ter uitvoering van dit hooggestemde plan kwamen op vrijdag 26 maart 1766 vijf leden van *Minima crescunt* bijeen: Van Lelyveld, Kreet, Paludanus, Tollius en Boers. Zij besloten om, samen met een aantal andere studenten-

¹¹ Ter illustratie is 'Kracht der vrouwen traenen' en 'Schets der Nederduitse Dichtkunde' opgenomen. Zie respectievelijk bijlage V en bijlage VI.

genootschappen, een algemene Maatschappij der Nederlandse Letterkunde op te richten. Daartoe stelden zij plannen op die in de daarop volgende vergaderingen verder uitgewerkt werden. Op 18 juli 1766 is het zover: de oprichting van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* is een feit.

V. Inleiding tot het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën*

Zoals gezegd in de inleiding, vormen verschillende artikelen die gepubliceerd zijn in de *By-dragen*, voor Hendrik van Wijn de aanleiding tot het schrijven van zijn verhandeling *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Samengevat is de voorgeschiedenis als volgt.

In 1761 wordt in de *By-dragen* een essay gepubliceerd over enkele Nederlandse worteldelen: *Mengel-waarnemingen over eenige worteldeelen der Nederduitsche Tale* (deel I, blz. 285-296). Het is ondertekend door 'Het gezelschap D.A.O.M.' [=Dulces ante omnia musae], het pseudoniem waaronder Meinard Tydeman (1741-1825) het heeft geschreven (Noordegraaf 1996: 34). Het artikel behandelt een heel aantal worteldelen van de Nederlandse taal, die zijn gegroepeerd en ondergebracht in hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk draagt de titel *Over den wortel BAL, BOL*. Hierin betoogt Tydeman dat woorden die van de wortel *bal* of *bol* afstammen of hieraan verwant zijn, in hun betekenis steeds iets van een 'opgezwollenheid' in zich dragen. Hij geeft een definitie: 'De wortel *Bal Bel*, waar van *belgen* afkomt, besluit eigenlijk in zig een denkbeeld van *eene opgezwollendheid, die een zaak in eene volle ronde gedaante uitzet en als op blaast.*' (*By-dragen* I: 286).

Om aan te tonen dat deze betekenis aannemelijk is voor de genoemde wortel, verwijst Tydeman vooral naar overeenkomsten tussen Nederlandse woorden en de Griekse en Latijnse verwante woorden. Hierbij heeft hij dankbaar gebruik gemaakt van de *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723) van Lambert ten Kate en van het *Etymologicum Teutonicae Linguae* (1599) van Cornelis Kiliaen. Het essay van Meinard Tydeman werd vervolgd in een supplement: *Bylage over bel, bal, bol en belgen* (296a-296m), dat ondertekend is door H.v.B. (Herman van Breda), het pseudoniem dat Herman Tollius gebruikte. Dit bevat een nadere uitwerking van het eerste deel van de *Mengel-waarnemingen* van Meinard Tydeman.

Bij deze bijlage heeft Jan Jacob Schultens, hoogleraar in de Oosterse talen te Leiden, een commentaar (296m-296w) gevoegd, waarin hij zegt dat Ten Kate weliswaar goed werk heeft geleverd, maar dat het voor de linguïstiek mogelijk zou moeten zijn om verder te gaan, om dieper door te dringen in de fundamenteën van de taal. Hij dacht dat dit het beste zou

gaan door de methode van Tiberius Hemsterhuis te volgen, die was verfiynd door zijn volgeling Lodewijk Caspar Valckenaer.

In de taalbeschouwing van de Schola Hemsterhusiana heeft het begrip *analogie* een centrale plaats. Men ging ervan uit dat taal een systeem is met orde en regelmaat. Alle Griekse woorden zouden voortgekomen zijn uit eenlettergrepige wortels, die bestaan uit een medeklinker in combinatie de klinkers α , ϵ , ι , $\omicron$ of υ . Dit levert dan bijvoorbeeld de wortels $\beta\alpha$, $\beta\epsilon$, $\beta\iota$, $\beta\omicron$, $\beta\upsilon$ en $\gamma\alpha$, $\gamma\epsilon$, $\gamma\iota$, $\gamma\omicron$ en $\gamma\upsilon$ op. En zo diende men het hele alfabet na te gaan. Iedere medeklinker zou een soort oerbetekenis hebben, die zowel in alle eenlettergrepige wortels terug te vinden is, als in alle woorden die van deze wortels zijn afgeleid. Door middel van empirisch onderzoek zouden analogieën vastgesteld kunnen worden, waardoor men kon doordringen tot het onderliggende systeem van wortels dat aan de Griekse taal ten grondslag ligt. En op die manier zou men ook de grondbetekenis van iedere eenlettergrepige wortel kunnen vaststellen.

De Schola Hemsterhusiana ging, net als Lambert ten Kate, ervan uit dat verba eerder waren ontstaan dan substantiva. Dit principe is ook terug te vinden in de 'Observatio IX' van Valckenaer. Door de ω (omega) toe te voegen aan de stam $\tau\alpha$, $\tau\epsilon$, $\tau\iota$, $\tau\omicron$ en $\tau\upsilon$ creëert hij Griekse werkwoordsvormen. Voor het Nederlands geldt dus dat aan de stam -en dient te worden toegevoegd om een werkwoordsvorm te genereren. Dit zien we terug bij zowel Tollius' *ta'en*, *te'en*, *ti'en*, *to'en* *tu'en* als bij Van Wijns *Over paën*, *peën*, *piën*, *poën*, *puën*.¹²

Door deze methode toe te passen op het Nederlands, die de Schola Hemsterhusiana voor het Grieks had ontwikkeld, zou het mogelijk zijn om dieper door te dringen in de fundamenteën van de taal dan Lambert ten Kate in zijn *Aenleiding tot de kennisse van het verbeven deel der Nederduitsche sprake* (1723). Hij had hierin een lijst met stamwoorden opgesteld, waarin hij ook verwante woorden in andere talen aangeeft. Maar Schultens was van mening dat daar woorden in stonden die geen 'eerste woordzaden' zijn, maar 'afzetsels' daarvan. Want de woordzaden zouden geen eenlettergrepige woorden zijn zoals *bak* of *gek*, maar eenlettergrepige

---

¹² In de 'Schets der Nederduitse dichtkunde' (zie bijlage VI) geeft Van Wijn ook blijk van de overtuiging dat verba eerder zijn ontstaan dan zelfstandige naamwoorden of andere woorden: 'Maer laeten die lieden hunne oogen eens slaen in de oudste gedenkschryften en handelingen (acta) van Holland, en zij zullen schielijk van gevoelens veranderen, en bevinden dat de meeste naemwoorden oudstijds in groot getal werkwoorden waeren, en dat er integendeel weinig werkwoorden uit zelfstandige woorden wierden gemaect.' Deze 'Schets' is overigens een bewerking van de *Linguae Belgicae Idea Poetica*, de 'Schetse van poësie in de Nederduitsche tale' van Adriaen Verwer. (Met dank aan Igor van de Bilt).

woorden met slechts twee klinkers of een klinker en een medeklinker, zoals *aa, ee, ii, oo, uu* en *ba, be, bi, bo, bu* en *da, de, di, do, du* et cetera, zoals in de taalbeschouwing van de Schola Hemsterhusiana. Uit die kleinste woordzaden zouden vervolgens de eerste stamwoorden zijn ontstaan.

Herman Tollius heeft gehoor gegeven aan de uitdaging van Schultens en houdt in het voorjaar van 1762 voor de leden van *Minima crescunt* een verhandeling over de 'worteldeelen *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en*. Later is deze gepubliceerd in de *By-dragen* als de *Proeve ener nieuwe wyze van afleiden uit de worteldelen ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en* (Tollius 1763: 447-472). Zelf beschouwde Tollius dit werk slechts als een ruwe schets en hij gaf toe dat een algemene goedkeuring van zijn Griekse methode nog niet verwacht kon worden. Hij hoopte echter wel dat ook andere taalliefhebbers op de een of andere manier verder zouden gaan werken met het opstellen van hetaelbomen' (Tollius 1763: 467). Aan het slot van de gepubliceerde versie van *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en* komt ter sprake dat de wortel van *paën, peën* de grondbetekenis 'drukken' zou hebben (Tollius 1763: 470-471).¹³

Hierop besluit Hendrik van Wijn dit onderwerp uit te werken voor de zitting van 5 augustus 1762 in datzelfde jaar. Zijn verhaal is qua opbouw vergelijkbaar met dat van Tollius.¹⁴ Het resultaat is het manuscript over de worteldelen *Over paën, peën, piën, poën, puën*.

Behalve Hendrik van Wijn, hebben ook Herman Tollius en Adriaan Mandt in het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën* geschreven. Zij hebben in de kantlijn op- en aanmerkingen geplaatst en Herman Tollius heeft een slotopmerking geschreven. Het is niet duidelijk of zij dit voor of na de zitting van 5 augustus hebben gedaan.

De opbouw van het manuscript is heel systematisch. Van de wortels *pa, pe, pi, po* en *pu* wordt een werkwoord gevormd door middel van het achtervoegsel *-en*. Vervolgens wordt in alfabetische volgorde steeds een letter ingevoegd. Bij elk woord dat op deze manier is gevormd, zou de grondbetekenis 'drukken' moeten doorschemeren.¹⁵

---

¹³ Herman Tollius had al eerder, tijdens de 54ste zitting op 20 juni 1760, met zijn dispuutsgenoten gesproken over *pand* en *panden*. Hendrik van Wijn schreef het verslag (zie bijlage IV) van deze zitting. Uit Van Wijns verhandeling over *paën, peën, piën, poën, puën* blijkt hij informatie uit Tollius' bespreking heeft gebruikt.

¹⁴ Het voorbeeld van Tollius' *Proeve* is te vinden in een dictaat van Valckenaer, de 'Observatio' IX: *τάω, τέω, τίω, τόω, τύω* (Valckenaer 1743: 11). Daarin staat ook de reeks *πάω, πέω, πίω, πόω, πύω*, die Van Wijn als uitgangspunt neemt.

¹⁵ Op deze manier zou het mogelijk moeten zijn om, alleen al met de letter *p*, 135 verschillende wortels te vinden die alle de grondbetekenis 'drukken' laten doorschemeren. De letter *p* kan met de vijf klinkers *a, e, i, o* en *u*, gecombineerd worden. En vervolgens kunnen 26 klinkers en medeklinkers ingevoegd worden. Dit levert de volgende rekensom op: $5+26 \times 5=135$. Deze

Het is nog onduidelijk waarom het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën* niet is uitgewerkt tot een artikel in de *Nieuwe By-dragen*. De verhandeling van Herman Tollius over de wortels *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en* dat tijdens de 81ste zitting van *LAF/Minima crescut* werd besproken, is wel gepubliceerd. Waarom het stuk van Hendrik van Wijn niet? En waarom is men niet verder gegaan met dergelijke etymologische studies?

Sommigen gaan ervan uit dat dit soort studies naar de regelmaat en de oorsprong van de taal wat overdreven werd gevonden en dat het daarom nooit is gepubliceerd (Wille 1937: 110; De Buck 1931: 36 n.4; 61). Deze aanname verklaart echter niet waarom andere stukken over stamwoorden wel zijn gepubliceerd in het eerste deel van de *Nieuwe by-dragen* (1763). De studenten waren toen toch al meer dan een jaar bezig met deze methode van etymologisch onderzoek, namelijk sinds het decembernummer van de *By-dragen* in 1761.

Feit is dat niet alle bijdragen die geschreven zijn voor een zitting van het studentengenootschap, gepubliceerd werden in de *Nieuwe By-dragen*. De lijst van de bijdragen van Hendrik van Wijn (zie bijlage III) omvat meer werken dan in de *By-dragen* en de *Nieuwe by-dragen* is terug te vinden. En bij de andere leden is dat net zo. Dus waarom viel *Over paën, peën, piën, poën, puën* buiten de boot en *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en* niet?

Ik vermoed dat het in eerste instantie met een zekere willekeur te maken heeft gehad. Dat baseer ik op de samenloop van omstandigheden rondom de 81ste en de 82ste zitting van *LAF/Minima crescut*. Hendrik van Wijn schreef *Over paën, peën, piën, poën, puën* voor de 82ste zitting van *Minima crescut*. In het notulenboek van *LAF/Minima crescut* wordt hier echter geen melding van gedaan. Wel wordt in het verslag van deze zitting vermeld, dat Petrus Paludanus, als correspondent van het gezelschap, een brief heeft voorgelezen van de uitgevers van de *Nieuwe By-dragen*, met het verzoek om nieuwe stukken in te zenden voor het tijdschrift. Daarop werd besloten het stuk *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en* van Herman Tollius, samen met nog een ander stuk van Tollius, in te sturen. Als reden voor het insturen van deze stukjes wordt in het notulenboek gezegd: 'daer het contract voor elk stukjen maer anderhalf vel eischte'. Uit deze zinsnede blijkt geen weloverwogen besluit. Het stukje van Tollius werd nu eenmaal gekozen om in te sturen en dat van Hendrik van Wijn niet.

Dan rest nog de vraag waarom het later niet alsnog werd uitgegeven. Het is wel gelezen en van commentaar voorzien door Mandt en Tollius. Uit de slotopmerking van Tollius blijkt dat hij het werk van Van Wijn wel kon waarderen. Maar was het goed genoeg voor de *Nieuwe*

---

berekening is weliswaar inclusief de letters die Hendrik van Wijn niet beschrijft, namelijk de *c*, de *b* en alle letters vanaf de *m*.

by-dragen? Wie koos de artikelen voor de *Nieuwe by-dragen?* Is het ooit aangeboden aan de redactie van het tijdschrift? Misschien werd het inderdaad toch wat overdreven gevonden, zoals Wille (1937: 110) en De Buck (1931: 36 n.4; 61) schrijven. Zou hierover iets te vinden zijn in brieven van bijvoorbeeld Adrianus Mandt, Herman Tollius of Frans van Lelyveld aan *LAF/Minima crescunt?*

VI. Verantwoording editie en tekstingrepen

Het type editie dat voor ogen stond bij het inleiden, transcriberen en annoteren van het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën* van Hendrik van Wijn, was een leeseditie. Doel was een tekst te presenteren, die leesbaar is en begrijpelijk en toegankelijk voor een breder publiek.

Deze editie is gebaseerd op het manuscript van Hendrik van Wijn dat in de bibliotheek van de Universiteit Leiden te vinden is onder signatuur LTK 496. De tekst is grotendeels door Van Wijn zelf geschreven. Maar ook anderen uit *LAF/Minima Crescunt*, zoals Herman Tollius en Adrianus Mandt, hebben er opmerkingen bij geplaatst. Deze zijn in voetnoten opgenomen in de editie. Opmerkingen die Van Wijn zelf bij zijn tekst plaatste, zijn in de lopende tekst opgenomen. Doorgehaalde woorden en passages zijn weggelaten.

De spelling en zinsbouw zijn zo veel mogelijk intact gelaten. Het gebruik van leestekens en hoofdletters is aangepast aan het tegenwoordige gebruik. Verschillende spellingswijzen van dezelfde woorden zijn gelijkgetrokken en duidelijke fouten zijn verbeterd. Het aan elkaar of juist los van elkaar schrijven van woorden, evenals het gebruik van het verbindingsstreepje, zijn aangepast aan het modern Nederlands. Dus *van waer* is geschreven als *vanwaer*, *uitedrukken* als *uit te drukken* en *geachte* als *geachte*.

In het manuscript zijn verschillende soorten afkortingen te vinden. Soms is er gebruik gemaakt van het teken *et c.*, dat in de teksteditie is geschreven als *et cetera*. De *het* of *t* is uitgeschreven als *het*. Afkortingen die gemarkeerd zijn door een dubbele punt, zijn uitgeschreven. Zo wordt bijvoorbeeld *kil* geschreven als *Kiliaen*, en *p*: als *pagina*.

Hendrik van Wijn, en ook Herman Tollius, maakt gebruik van schrijftekens om woorden af te korten. Zo schrijft Van Wijn in zijn Latijnse citaten een *q* voor het prefix *com-* of *con-* en een *6* of een streepje boven het wordeinde om de naamvalsuitgang weer te geven. Tollius schrijft in zijn opmerkingen een *p* voor *ver-*. Al deze en andere voorkomende afkortingstekens zijn in de teksteditie uitgeschreven.

De vertaling van Griekse en Latijnse woorden en citaten zijn zoveel mogelijk weergegeven in de voetnoten aan de hand van een Latijns-

Nederlands, respectievelijk een Grieks-Nederlands woordenboek. Een enkele keer is een vertaling overgenomen uit het Woordenboek der Nederlandsche taal.

Om de tekst overzichtelijker en toegankelijker te maken hebben we ook leestekens, spelling, typografie en de alinea-indeling aangepast. In het manuscript is veelvuldig gebruik gemaakt van onderstrepingen van woorden. Deze zijn niet consequent gebruikt en daarom weggelaten in de editie.

Om de functie van zinsdelen weer te geven, is gebruik gemaakt van een andere typografie dan Hendrik van Wijn toepast in *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Van Wijn heeft veel zelfnoemende woorden en betekenissen onderstreept. In de editie zijn woorden met een zelfnoemfunctie gecursiveerd en betekenissen van woorden of zinnen zijn tussen aanhalingstekens geplaatst.

In de oorspronkelijke tekst is niet systematisch gebruik gemaakt van een alinea-indeling en er zijn geen tussenkopjes. Om de structuur van de tekst helder weer te kunnen geven, zijn deze toegevoegd. Elke alinea is voorzien van een kopje.

De paginanummering is niet door Van Wijn zelf toegevoegd, maar waarschijnlijk door een archivaris. Deze nummering is gehandhaafd in deze editie.

VII De Schola Hemsterhusiana en de neerlandistiek. Het onderzoek voortgezet.

In zijn hoofdstuk over 'De grammatica in de achttiende eeuw', een bijdrage aan het bekende overzichtswerk *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde* uit 1977, merkt Jan Knol op dat de invloed van de Schola Hemsterhusiana op de neerlandistiek beperkt bleef tot de artikelen van Schultens (1761) en Tollius (1763). Bij nader inzien blijkt die invloed toch verder te reiken dan de jaren zestig van de achttiende eeuw.

In de discussie over de opzet van een te vervaardigen *Algemeen, omschryvend woordenboek der Nederlandsche tale*, een project van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, reageert een groepje Harderwijkse hoogleraren in 1773 met een aantal 'Aanmerkingen' op het plan van de Maatschappij. Het zijn Herman Tollius, Johannes Th. Rossijn (1744-1817), Everardus Scheidius (1742-1794) en Petrus Bondam (1727-1800). Tollius schrijft de begeleidende brief; Scheidius is degene die in 1790 met veel succes de dictaten van de Hemsterhusianen L.C. Valckenaer (1715-1785) en J.D. van Lennep (1724-1771) in het licht zal geven. Die editie van Scheidius wordt opgedragen aan een Franse geleerde en niet alleen in die opdracht, maar

ook in de *praefatio* wordt Tollius met ere vermeld.

De hooggeleerde scribenten vragen zich in gemoede af 'of onze Taal- en Woordgrond-kunde noch wel rijp genoeg is' om een bepaalde beslissing te nemen. Onder verwijzing naar de artikelen in de *By-dragen* stelt de Harderwijkse factie dat het

vooral by meerder beëffening onzer dialecten, in 't vervolg niet onmogelijk zal zijn onze woord-afleiding naar den Griekschen trant, althans geheel anders in te richten dan door Ten Kate in ver het grootste gedeelte geschied is. Men moet slechts het bekende proeffe over ga, ge, gi, go, gu, lezen,¹⁶ om overtuigd te worden wat in dit stuk noch boven Ten Kate's arbeid kan verricht worden. Zal men zich nu niet te veel overylen, wanneer men in een Woordenboek van gezach de onrype en dikwijls onwaarschijnlyke gissingen van Ten Kate vereeuwigt, terwijl 'er hoop aanlacht dat men by vervolg in dit gedeelte der Taal-kunde meer licht en zekerheid krygen zal?¹⁷

Tevens wordt in dit commentaar de wens uitgesproken dat men in het woordenboek 'enige algemeene en vaste regelen der afleikunde' zal openleggen, 'gelyk byvoorbeeld, die der verwisseling van al onze klinkers in wortelwoorden, als: *varen, veren, viren, voren, vuren*'. Het zijn geluiden die de lezer inmiddels bekend zullen voorkomen.

Herman Tollius, ongetwijfeld penvoerder van de Harderwijker Hemsterhusianen, acht de 'woord-afleiding naar den Griekschen trant' superieur aan die van Lambert ten Kate. De student-taalkundige was weliswaar hoogleraar geworden, maar aan de methode van de Schola Hemsterhusiana was hij trouw gebleven.

Bij Everwinus Wassenbergh (1742-1826), leerling van Valckenaer en 'hoogleraar in de Grieksche en Nederduitsche taalkunde' te Franeker, zien we eenzelfde patroon zich voordoen. In het eerste deel van zijn *Taalkundige bijdragen tot de Friese tongval* (1802) volgt hij expliciet Hemsterhuis wanneer hij probeert te laten zien 'dat ook in onze Moedertaalen en de aanverwante Tongvallen' aangetoond kan worden dat 'er in het vormen der Woorden en het daarstellen eener Taalkundige Regelmaat acht moet gegeven worden op het Verloop der *vijf Klinkletteren*' (Wassenbergh 1802: 125). Hij demonstreert dat onder meer aan de reeks *del, dal, dil* etc.

De hiervoor genoemde Scheidius was ook betrokken bij het opstellen van de (niet voltooid) Nederlandse grammatica die de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in samenhang met het

---

¹⁶ Zie Schultens (1761: 296v).

¹⁷ Zie Tollius e.a. (1773: 19).

grote Woordenboek wenste te publiceren. Het is een onderwerp dat regelmatig opduikt in de *Handelingen* van de Maatschappij. Everardus Scheidius was een leerling van de Hemsterhusiaan J.D. van Lennep en een vurig volgeling van het systeem van de 'grote Hemsterhuis'. Hij was hoogleraar in de Oosterse talen te Har derwijk geweest voor hij in 1793 in Leiden werd benoemd als opvolger van H.A. Schultens, de zoon van J.J. Schultens. In het begin van de jaren negentig kreeg hij van de Leidse Maatschappij het verzoek om samen met Nicolaas Hinlópen (1724-1792) en Joan Fortman (1731-1808) een Nederlandse spraakkunst op te stellen. Hinlópen publiceerde in 1791 een 'Ontwerp tot het opstellen en bewerken van een Nederduitsch Omschryvend Woordenboek', waarin hij zich aansluit bij de door Tollius c.s. opgeworpen bedenkingen. Ook hij heeft zo z'n redenen om te twijfelen 'aen den grond van de waerlijk grooten Ten Kate'. Hinlópen overleed in 1792,¹⁸ Scheidius in 1794 en daardoor heeft het grammaticaproject geen concrete resultaten opgeleverd.

Maar het blijft een intrigerende vraag: hoe zou een Nederlandse spraakkunst, in opdracht van de Maatschappij mede opgesteld door een Hemsterhusiaan als Everardus Scheidius, er hebben uitgezien? In 2016 wordt gevierd dat de Maatschappij 250 jaar bestaat. We hebben dus nog enige tijd om de invloed van de Schola Hemsterhusiana op de achttiende-eeuwse neerlandistiek na te gaan. (JN)

---

¹⁸ In de *Handelingen* van de Maatschappij wordt in 1793 bij de herdenking van Hinlópen gememoreerd, dat hij zich onder meer verdienstelijk had gemaakt 'door op zich te nemen het samenstellen van eene Nederduitsche Spraakkunst, welke moeilijke taak, volgens het eenstemmige gevoelen der kundigste Leden van 't Genootschap, in geen betere handen kon betrouwd worden. Dan, helaas! onze verwachting daar op is nu, van dien kant, geheellijk afgesneden.'

Geraadpleegde literatuur

Primaire literatuur

Notulenboek van *Linguae Animoque Fideles/Minima Crescunt*. Ms. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 376.

Burman, F.
1761

Enige nieuwe aenmerkingen, de Nederduitse tael en verscheidene oudbeden aengaende. Utrecht: W. Kroon e.a./ Amsterdam: A. van der Kroec. (bron: Google Books)

Heel, J. van
1760

Dissertatio historico-politico-juridica inauguralis de repressaliis/ Quam ... ex auctoritate ... Joannis Jacobi Schultens ... publicae disceptationi exhibit Joannes van Heel, Roterodamo-Batavus. Lugduni Batavorum: apud Petrum van der Eyk et Sam. et Joh. Luchtmans.

Kate, L. ten
1723 [2001]

Aenleiding tot de kennisse van het verbevene deel der Nederduitsche sprake. Twee delen. Amsterdam: Rudolph en Gerard Wetstein. (Repr. Alphen aan den Rijn: Canaletto/Repro Holland 2001. Eds. J. Noordegraaf en M.J. van der Wal). (bron: dbnl)

Kiliaen, C.
1599 [1972]

Etymologicum Teutonicae Linguae (ed. F. Claes s.j.). Den Haag: Mouton. (bron: dbnl)

Leeuwen, S. van
1720

Het Rooms-Hollands-regt, waar in de Roomse wetten met het bydendaagse Neerlands regt, in alles dat tot de dagelykse onderhouding kan dienen, met een bysondere korthet, so wel in de vaste regts-stoffen, als in de manier van regts-vordering over een gebracht werden: met allerbande ordonnantiën, placaten, handvesten, keuren, gewoonten en gewijsden deser en omleggende landen bevestigd. Amsterdam: Jan Boom.

- Ménage, G.
1750 [1973] *Dictionnaire étymologique de la langue Française*. Genève: Slatkine. (fotomechanische herdruk van de uitgave: Paris: Briasson, 1750)
- [Schultens, J.J.]
1761 [Bijlage zonder titel]. In: *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde*. Deel I, 296m-296w.
- [Tollius, H.]
1761 "Bylage over bel, bal, bol en belgen." In: *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde*. Deel I, 296a-296m.
- [Tollius, H.]
1763 "Proeve ener nieuwe wyze van afleiden uit de worteldeelen ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en." In: *Nieuwe by-dragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde*. Deel I, 425-472.
- Tollius, H. e.a.
1773 "Aanmerkingen [...] op het Beredeneerd plan van een Neêrduitsch Woordenboek." In: *Beredeneerd plan tot het vervaardigen van een algemeen, omschryvend woordenboek der Nederlandsche tale, door de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden; Byvoegsels en aenmerkingen op het Beredeneerd plan tot het vervaardigen van een algemeen, omschryvend woordenboek der Nederlandsche tale, door de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, 18-22. Leiden: Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde.
- [Tydeman, M.]
1761 "Mengel-waarnemingen over eenige worteldeelen der Nederduitsche Tale." In: *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde* Deel I, 285-296.
- Valckenaer, L.C.
1743 [1790] *Observationes academicae, quibus via munitur ad origines graecas investigandas, lexicorumque defectus resarciendos*. In: Everardus Scheidius (ed.), L.C. Valckenaeriii *Observationes academicae, quibus via munitur ad origines graecas investigandas, lexicorumque defectus resarciendos* [1-78]; et Io. Dan. a Lennep *praelectiones academiae, de analogia linguae graecae, sive rationum*

analogicarum linguae graecae expositio [1-214]. Ad exempla mss. recensuit, suasque animadversiones adiecit Everardus Scheidius [215-519]. Traiecti ad Rhenum: G.T. a Paddenburg et filium; Londini: Elmsley; Oxonii: Fletcher & Cooke; Parisiis: De Bure; Lipsiae: Weidmann & Reich; Venetiis: Coletos.

Verwer, A.
1707 [2005]

“Schetse van de poësie in de Nederduitsche tale”. In: *Linguae Belgicae idea grammatical, poetica, rhetorica; deprompta ex Adversariis Anonymi Batavi: In Usum Proximi Amici*. Amsterdam: Franciscus Halma, 68-72. Ook in: A. Verwer, *Taalkundige geschriften (1707-1711)*. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU/Münster: Nodus Publikationen.

Wassenbergh, Ev.

1802 *Taalkundige bydragen tot den Frieschen tongval*. Leeuwarden: D. van der Sluis/Franeker: D. Romar.

Wijn, H. van
1760

Kracht der vrouwen traenen. Ms. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 496.

Wijn, H. van
1761

Schets der Nederduitse Dichtkunde. Ms. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 496.

Wijn, H. van
1760

Herman Tollius over Pand en Panden. Ms. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 496.

Wijn, H. van
1762

Over *Paën, peën, piën, poën, puën*. Ms. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 496.

Wijn, H. van
1800

Historische en letterkundige avondstonden: ter opheldering van eenige zeden der Nederlanden/byzonderlijk in derzelver daaglijksch en huislijk leeven; en van den stand der Nederduitsche dichtkunde, sedert de vroegste tijden, tot aan het begin der zestiende eenwe. Amsterdam: Johannes Allart.

Wijn, H. van
1801 *Huiszittend Leeven, bevattende eenige mengelstoffen over afzonderlijke en, voorheen, weinig of niet bewerkte onderwerpen tot de letter-, historie- en oudbeidkunde van Nederland.* Amsterdam: Johannes Allart.

Wijn, H. van, W.J.A. Jonckbloet & A.W. Kroon
1840 *Letter- en geschiedkundige aantekeningen op de Rijkronijk van Jan van Heelu, betreffende den slag van Woeringen, in het jaar 1288/nagelaten door Hendrik van Wijn.* Den Haag: Schinkel. (bron: Google Books)

Secundaire literatuur

[Anon.]
1766-1797 *Handelingen van de Maetschappye der Nederlandsche Letterkunde te Leyden.* Leyden: s.n. (bron: dbnl)

Bakker, D.M. & G.R.W. Dibbets (red.)
1977 *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde.* Den Bosch: Malmberg. (bron: dbnl)

Bilt, I. van de
2009 *Landkaartschrijvers en landverdelers. Adriaen Verwer (ca. 1655-1717), Adriaan Kluit (1735-1807) en de Nederlandse taalkunde van de achttiende eeuw.* Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU/Münster: Nodus Publikationen.

Buck, H. de
1931 *De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw.* Groningen/Den Haag: Wolters.

Honings, R.A.M.
2009 "Van zaadkorrel tot breedgetakte boom. De ontkieming van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde". In: *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28, 8-15.

Höweler, H.A.
1966 *Gedenkboek bij het 200-jarig bestaan van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.* Leiden: E.J. Brill. (bron: dbnl)

- Jonge, J.C. de
1832 *Hendrik van Wijn als geleerde en staatsman.* 's Gravenhage/
Amsterdam: Gebroeders Van Cleef.
- Kessen, A.H.M.C.
1952 *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te
Leiden, 1950-1951.* Leiden: E.J. Brill. (bron: dbnl)
- Kossmann, F.K.H.
1966 *Opkomst en voortgang van de Maatschappij der Nederlandse
Letterkunde te Leiden. Geschiedenis van een initiatief.* Leiden:
Brill.
- Laan, K. ter.
1952 *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid.* G.B. van
Goor Zonen's Uitgeversmaatschappij, Den Haag
/Djakarta. (bron: dbnl)
- Muller, F. Jzn., E.H. Renkema & A.D. Leeman
1929 [1995] *Wolters' handwoordenboek Latijn-Nederlands.* Groningen:
Wolters' Woordenboeken.
- Noordegraaf, J.
1996 *The Dutch Pendulum. Linguistics in the Netherlands 1740-
1900.* Münster: Nodus Publikationen.
- Noordegraaf, J.
2000 *Van Hemsterhuis tot Stutterheim. Over wetenschapsgeschiedenis.*
Münster: Nodus Publikationen.
- Noordegraaf, J.
2009 "De woordvorming geregeld. Een achttiende-eeuwse
proeve". In: *Woorden nisselen. Voor Ariane van Santen bij
haar afscheid van de Leidse universiteit*, 105-116. Onder
redactie van Ronny Boogaart e.a. Leiden: SNL.
- Schrijvers, P.
2004 *Georgica = Landleven.* Vertaald [uit het Latijn] ingel. en
van aantek. voorz. door Piet Schrijvers. Groningen:
Historische Uitgeverij.

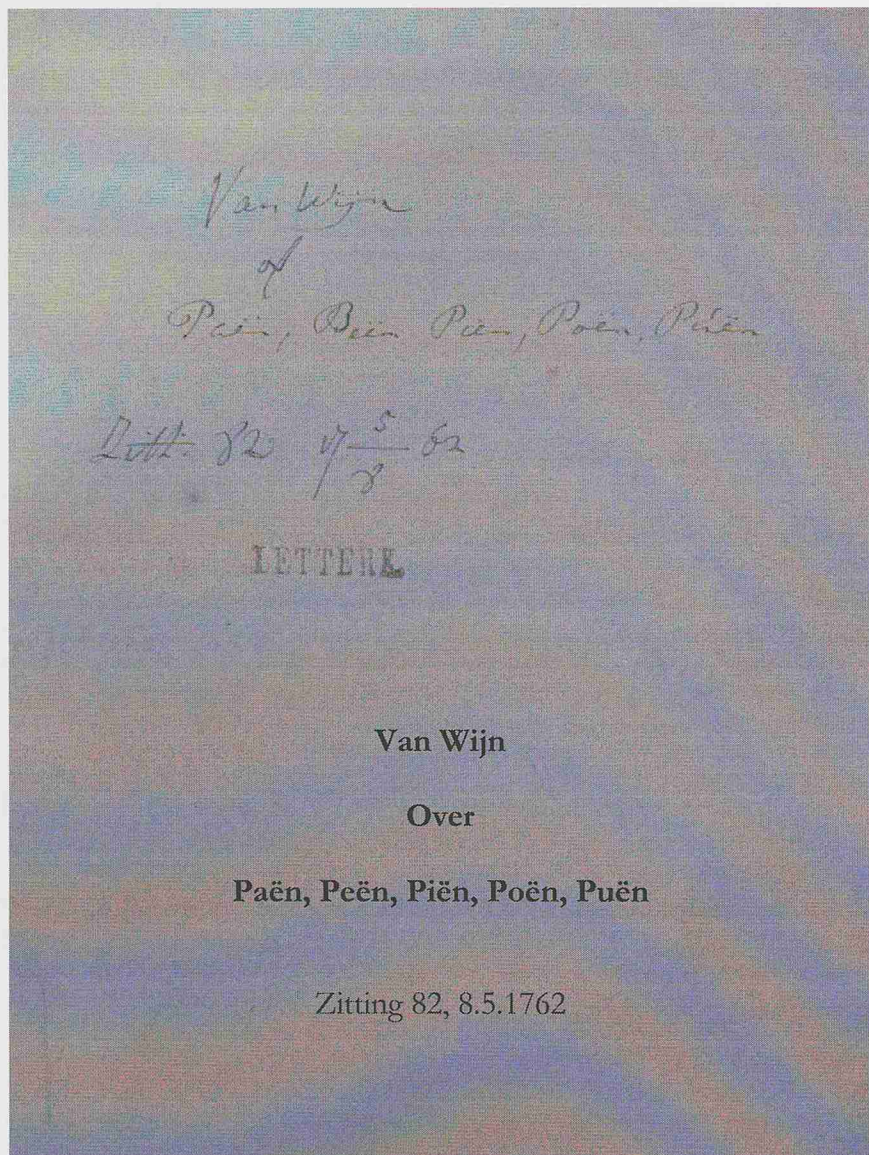

- Singeling, C.B.F.
1991 *Gezellige schrijvers: aspecten van letterkundige genootschappelijkheid in Nederland, 1750-1800*. Amsterdam: Rodopi.
- Verdam, J. e.a.
1932 [1981] *Middelnederlandsch handwoordenboek*. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Verwer, A.
2005 *Taalkundige geschriften (1707-1711)*. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU/Münster: Nodus Publikationen.
- Vries, J.P.M.L. de
1939 *De Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Geschiedenis en werkzaamheid*. Leiden: Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.
- Wal, M.J. van der & C. van Bree
1994 *Geschiedenis van het Nederlands*. Houten: Het Spectrum (Aula).
- Wille, J.
1937 *De literator R.M. van Goens en zijn kring. Studiën over de achttiende eeuw*. Eerste deel. Zutphen: G.J.A. Ruys.

Internetbronnen

- www.academie-francaise.fr (geraadpleegd: 24 feb 2009)
- wnt.inl.nl
- <http://books.google.com>
- www.dbnl.org

Over Paën, Peën, Piën, Poën, Puën

Omslagblad van het manuscript *Over paën, peën, piën, poën, puën*

Zeer Hooggeachte Heren Voorzitters
Verdere taelminnende medebroeders.

1. Inleiding

In de voorgaende zitting gezien hebbende hoe een onzer geachte medeleden, (aengezet door ene aenmaening der Heren Bijdrageren aen zekeren jongen lievhebber)¹⁹ met oordeel en bondige redening, het gevoelen van den beroemde Heere Hemsterhuis ook in onze moedertaele tragtte te staeven, en *ta-en*, *te-en*, *ti-en* en zoo voort tot een grond aller afstammelingen, met *t* voor een vocaal naemlijk, beginnende te stellen, daer teffens de betekenis van 'trekken', en 'rekken' aen gevende, dagt het ons der moeite waerdig na te spooren of men ook ditzelvde gevoelen zou kunnen bevestigen in de woorden met *p* beginnende.

Moeilijk scheen hier den aenvang, moeilijker het werk, en onzekerder het besluit. Ten Kate, die Varro²⁰ der Duitsche taelkunde, zoo vermaerd door zijne proeven, zweeg hier bijna stil, en gaf de *p* een geringe beurte om ons zijnen oorspronk en afstammelingen te vertonen, en snee ons dus den weg af hem een doordringenden betekenis te zoeken. Zoo moeilijk was de aenvang, en ieder merkt ligt hoe zwaar het viel zelve hier te moeten draaien en wenden op enen weg wiens spoor wij op eigen gezag zogten te vinden, zonder dat het van een ander betreden was. Ligtelijk immers konden wij hier missen, en ons ganser werk gesteld zien op schroeven van stok ziende onzekerheid.²¹

---

¹⁹ Hendrik van Wijn doelt hier zeer waarschijnlijk op het commentaar dat J.J. Schultens heeft geschreven naar aanleiding van de *Bylage over bel, bal, bol, belgen* van de hand van Herman Tollius die verschenen is in het decembernummer van 1761 van het tijdschrift *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde*. In de inleiding is een citaat uit het commentaar weergegeven, waaruit de 'aenmaening' blijkt.

²⁰ Met Varro wordt Marcus Terentius Varro (116-27 a.C.) bedoeld. Hij is een beroemde Romeinse wetenschapper en veelschrijver. Hij had o.a. belangstelling voor de ontwikkeling van het Latijn en schreef daarover *De lingua Latina* (44-45 a.C.), 'Over de Latijnse Taal'. De bijdrage van Ten Kate aan de Nederlandse taal wordt hier gelijkgesteld aan de bijdrage van Varro aan de Latijnse taal.

²¹ Dispuutsgenoot Adriaen Mandt heeft hierbij genoteerd: 'schroeven et cetera, wat wil die spreekwijs in letterlijke zin zeggen'. Blijkbaar was deze spreekwijze hem niet bekend. Het is tot nu toe nog onduidelijk wat Van Wijn met deze spreekwijze precies bedoeld heeft.

[13] Zoo niet eindelijk de Grieksche taele, de suster onser moederspraek, ons hier eenig licht bijgezet hadde, die ons in de wortelen *πάω, πέω, πίω, πόω, πύω* tot eerste beteekenis het denkbeeld van drukken opgav, welk denkbeeld aldaer aen alle composita²² gemeen scheen. Dit deet ons beproeven of die zin ook aen het Neerduitsche *pa-en, pe-en* en zoo voorts kon gegeven worden. Zie hier dan eenige voorbeelden ter ondersteuning onzer mening.

2. Uitwerking wortel *p* met de klinkers *a, e, i, o, en u*

Pa-en, pe-en, pi-en, po-en, pu-en schijnt mij toe overal een drukking aen te duiden, en daerdoor veroorzaekte vastheid en stevigheid, of het denkbeeld van drukken tenminsten met zig te voeren. Evenals bij de Grieken, schoon die beteekenis hier zoowel als in alle talen, niet altijd even duidelijk voorkoomen.

2.1 Pa-en

Tot *pa-en* dan, zou men kunnen brengen *pa-end*, contracte *pand, fulcrum*,²³ eigenlijk 'dat een gevaerte na voren drukt' en daer door ondersteunt, het geen over is in *fulcrum lecti*.²⁴ Hetzij men dit neme voor de pijlers van een ledikant ofwel voor de onderlagen van het bed. Ook *pand, pignus*,²⁵ 'iets waer door men zijn trouw (fides) vastdrukt, vastmaekt', 'iets waer door men, als men nog zegt, vastigheid geeft'. Tenzij men het met Kiliaen van *band* wilde afleiden, waerin ieder zijn vrijheid hebben moet.²⁶ Altoos van dit *pand* komt mijns bedenkens²⁷ *panden, pignerare*²⁸ en *oppignerare* (verpanden) en *panden, pandinge doen, capere pignus*²⁹, *pignora apprehendere et auferre*.³⁰ Zie Kiliaen.³¹

---

²² Aantekening van Adriaen Mandt: 'niet alleen aen de composita, maer aan alle afgeleide woorden buiten samenstelling, de minste immers naer mij nog voorstaet samengestelde, en misschien wel in het geheel geene.'

²³ *fulcrum, i, n.*: *schraag, onderstel*

²⁴ *fulcrum lecti*: *onderstel van een bed*. In Kiliaen (1599) is dit citaat vermeld onder 'pand van de koetse'.

²⁵ *pignus, oris, n.*: *pand, onderpand*

²⁶ Kiliaen (1599) schrijft onder **pand**: 'Pignus, hypotheca. **Pand**, inquit Becanus, fit à **band**. i, vinculum: quia pignus vinculum est fides. ger. pfand: ital. pegno: ang. pavvne.'

²⁷ Aantekening van Herman Tollius: 'Dit is zeker.'

²⁸ *pignerare*: *als pand aannemen*

²⁹ *capere pignus*: *onderpand nemen*

³⁰ *pignora apprehendere et auferre*: *onderpand aanvatten en wegdragen*

Omdat men nu oudstijds gewoon was de panden te doen opnemen zo de debiteur weigert te voldoen, door het omgaende gerecht te verzoeken [14] der schuldeischers, werdt daer na *pand* voor 'omloop, omgang', *panden* voor 'omgaen', *pandinge*³² voor 'het omgaen des gerechts' en 'pandnemingen' gebruikt. Hiervan telt ook Kiliaen onder de betekenisse van *panden*, *pandinge doen*, *afpanden* enzovoort. *Pignerari*: 'vulgo capere per executionem'.³³ Zie hier een voorbeeld van in een vrijbrief van Hertog Willem van Beijeren anno 1352 den 7 december gegeven, te vinden bij Van Heel in zijn *Dissertatio Juridica*.³⁴

En wierd met deze naem *pand* van bijzonder genaemt 'zekere plegtige omgang tot Amsterdam'. Zie Verwer aen David Van Hoogstraten, Boekzaal van Jan Van Gaveren september en october 1708 pagina 373 en 374.³⁵ Ook hoort hiertoe *zuiderpand*, *middelpand*, in onze kerken en *pand*: 'kruisgang'. Ook *pand*, *lacinia*:³⁶ 'de rand, zoom, of omloop (om zoo te zeggen) van den rok'. Zie over *pand*, *pansé*, *Ménage* op *pansé*.³⁷

---

³¹ Kiliaen (1599) schrijft onder **panden, be-panden**: 'pignerare, oppignerare, pignori obligare. q.d. **banden**'

³² **pandinge**: Dit is de Middelnederlandse spellingswijze voor *panding*. Het betekent *het tegen geleend geld in pand nemen van vaste goederen of het leggen van gerechtelijk beslag op een goed van iemand als voorbereiding voor den executoriaal verkoop daarvan voor schuld, executoriaal arrest.* (WNT)

³³ **pignerari: vulgo capere per executionem**: *als pand aannemen: volk gevangen nemen door het uitvoerend gezag.*

³⁴ Hendrik van Wijn verwijst hier naar de *Dissertatio* van Joannis van Heel, waarin de vrijbrief van Hertog Willem van Beijeren is opgenomen in de appendix (Heel 1760: app. 10). In deze brief geeft Hertog Willem van Beijeren aan een aantal lieden die uitvoerend gezag hebben, toestemming om de Spanjaarden van lijf en goederen te beroven. De vrijbrief vormt zo een illustratie van de betekenis van *panden*, *pignerari*: 'capere vulgo per executionem'.

³⁵ Adriaen Verwer heeft in een brief aan zijn jeugdvriend David van Hoogstraten het een en ander geschreven over *pand*. 'Pandt is inde outhet *ommeegang*. In onze Kerken hebben we het zuiderpand, het noorderpand, het middelpand, het Koorpand; als waer langs onze vorige geestelykheit met hare gewyde zaken *om-ging*. *Panden* was dan *om-gaen*, en *pandinge* de Processie oft *ommeegang* zelf. Daervan is het, dat ook die plegtelyke Processie van uwer Stede Geregte, waer mede het, op gezette tyden, lanx zekere straten gaet uitroepen de namen der Poorteren, om schult gevonnist, *pandinge* wordt geheten; om hen te waarschouwen dat zy, by verdere wanbetalinge, zullen uitgewonnen worden.' Zie Van de Bilt (2005: 138).

³⁶ **lacinia, ae, f**: *lap, strook*

³⁷ In *Ménage* (1750) staat onder *pensé* [verwezen vanaf *pansé*]: 'PENSE' E. Fleur. Lat. *herba Trinitatis*: autrement, *viola tricolor*. Sylvius le dérive de *pensata*. PENSE'

2.2 Pe-en

Van *Pe-en*, zie ik geen voorbeelden dat men ook voor *panden*, *penden* en *pendenen* zeide. Zie bovengenoemde brief van Hertog Willem.

2.3 Pi-en

Pi-en komt *pint*. Zie hierna op *pegen*. En van *pugen punt*: 'iets waermee men drukt', 'dat men mede ergens induwt'. Zie nader op *pennen*, *pinnen*, enzovoorts.

2.4 Po-en

Po-en geeft ons het participium *po-end* contracte *pond*, *libra*,³⁸ *as*,³⁹ *pondo*,⁴⁰ als ziende op de drukking veroorzaakt door desselv zwaerte, want zwaere lichaemen zijn gewoon te drukken. Of om [15] dat het gewoon is zekere maet of gewicht uit te drukken. Van dit *po-en* komt ook mogelijk *poen*, *geld*: 'iets dat geslagen wierd', 'iets daer een wapen op gedrukt staat'. Vanwaer *pondgaeren*, 'grof en bijgevolg zwaer garen', *fila rudiora*.⁴¹ En *pond-dink*, *trita lintea: materia ex qua papyrus conficitur*,⁴² als ziende op de wijze van afslijten, het welk immers niet anders dan door zekere drukking geschied. Of ook om dat die oude lorren zomtijts bij het pond verkogt worden.⁴³ Zie voorder bij Kiliaen. Egter zoude ik aen de andere kant niet vreemd zijn deze woorden van het Latijnsche *pondo* af te leiden.

3. Uitwerking met b

Laet ons nu overgaen tot *paben*, *peben*, *piben*, *poben*, *puben* en hier niet van vindende tot *paden*, *peden* enzovoort.

E; ce sont ses termes; *pro sententia & mente, ac etiam viola autumnali, à pensata*. C'est à la page 151 de sa Grammaire. Je ne puis comprendre comment *pensée*, dans la signification de cette fleur, puisse avoir été fait de *pensata*. Selon moi, il l'a été de *pansata*, fait de *pando*, dans la signification d'*expando*. Cette fleur est fort épanouie. M.?

³⁸ **libra, ae, f.**: weegschaal of Romeinse pond = 327 gram.

³⁹ **as, assis, m.**: als gewicht: pond

⁴⁰ **pondo, eris, n.**: gewicht, zwaarte

⁴¹ **fila rudiora**: ruwe, onbewerkte draden

⁴² **trita lintea, materia ex qua papyrus conficitur**: gladgemaakt linnen, de stof waaruit papyrus gemaakt wordt

⁴³ Aantekening van Herman Tollius: 'Pond-dink, *pondegoed*, omdat het bij het pond verkocht werdt, daer anders linten, lakens, linden enzovoort van meer prijs en waarde zijn. H.T.'

4. Uitwerking met *d*

Van *paden* hebben wij over *pad*, *vestigium*:⁴⁴ ‘het teken van een ingedrukte voetstap’. En *pad*, (Graecus: πᾶδος, via calcata)⁴⁵ *semita*,⁴⁶ *callis*,⁴⁷ *via trita*:⁴⁸ ‘een weg die gestaeg met de voet gedrukt word’.⁴⁹ En *pad*, *patte*, *planta/palma pedis*:⁵⁰ als ‘daer men in het gaen de grond mee drukt’. En *padde van het slot*, *latibulum serae*:⁵¹ als ‘waerin de sleutel gedrukt en geduwt word’.⁵²

En gelijk alles wat ingedrukt word, word uitgeholt, zoo ook van hier *padde*,⁵³ *bufo*,⁵⁴ *rana major*.⁵⁵ Zoals zig evenals de kikkers aen waterkanten op het land in gaten en holen of uitgeholde boomstammen verstekende, waerop Virgilius schijnt te zien (Georgica, vers 184) ‘inventusque cavis bufo’.⁵⁶ Alwaer zie Servius⁵⁷ enzovoorts.

Voorders komen hier weder van die woorden wiens oorspronk ieder bij Kiliaen ligt ontdekken zal. Behalven *padeweel*: ‘pannus lineus

---

⁴⁴ **vestigium, ii, n.:** *voetstap, voetspoor, voetzool*

⁴⁵ **via calcata:** *vastgetrapte weg*

⁴⁶ **semita, ae, f.:** *voetpad, zijweg*

⁴⁷ **callis, is, f.:** *(berg)pad, pas, bosweg*

⁴⁸ **via trita:** *platgetreden weg*

⁴⁹ Aantekening van Herman Tollius: ‘Naer mijn meening heeft men eerst gezegt *pad*, *semita*: ‘dat door gaen gedrukt is’. Naderhand heeft men het meer bijzonder gezegt voor de grond die blijken droeg van iemands gang, voor een voetstap. Zoo werdt *spoor* ook als voetstap gezegt in de spreekwijzen: op iemands spoor wandelen, in iemands spoor gaen, in vestigijs alienus inhaerere [in de voetsporen van een ander vastzitten].’

⁵⁰ **planta, palma pedis:** *zool, palm van de voet*

⁵¹ **latibulum serae:** *schuilplaats van de grendel (holte aan weerszijden van de deur in de deurposten)*

⁵² Aantekening van Herman Tollius: ‘Een *pad*, *via*, vooral *pad*, *vestigium*, heeft ene ingedrukte holte. Evenzoo ook een sleutel-gat.’

⁵³ Aantekening van Herman Tollius: ‘De afleiding die naderhand volgt, behaegt mij beter.’

⁵⁴ **bufo, onis, m.:** *de pad* (alleen bij Vergilius)

⁵⁵ **rana maior:** *grotere kikvors*

⁵⁶ **inventusque cavis bufo:** *en in holen bevinden zich padden*. Dit citaat ‘inventusque cavis bufo’ komt uit de Georgica, eerste gedicht, vers 184. De Georgica is een leerdicht over de landbouw, geschreven door de Romeinse dichter Vergilius. Voor de vertaling, zie Schrijvers (2004).

⁵⁷ **Servius Maurus Honoratus** (4e eeuw na Chr.) was een Romeinse grammaticus die vooral bekend werd door zijn commentaar op de drie hoofdwerken van Vergilius, waaronder de Georgica. Hij voegde een uitvoerige inleiding én een levensbeschrijving toe. Het commentaar was vooral bedoeld voor gebruik in het onderwijs.

Francicus unde vela conficiuntur',⁵⁸ hetgeen wat zwaerder is [16] en wij met 'durven/duwen' afleiden, 'uitvreese van te missen'.⁵⁹

5. Uitwerking met *e*

5.1 Peë-en

Voorders is hier niet van overig, maar laet ons zien welke woorden af gedaeld zijn van *paë-en*, *peë-en*, *pië-en*, *poë-en*, *paë-en*. Hiervan schijnen over te zijn uit *pee-en*, *pei-en*, *peijen*, 'letgras', 'knoopgras', 'agrestis: gramen caninum'.⁶⁰ Dog wat soort van gras dat zij, is mij onbekent en dus zoude ik naer de oorspronk slegts moeten gissen. Enzo is het ook met *peen*, *pote*:⁶¹ 'siser',⁶² thands een 'zuikerwortel'.

Hiertoe ook *pieren*: 'wurmen', die gedurig de aerde uithollen, t welk een actus primendi⁶³ is en *pieren*: 'lumbricos capere'.⁶⁴ En wijl men oudtijts zoowel als nu gewoon was zodanige pieren aen de angel te slaen en er de visschen mee te bedriegen, hiervan piere overdragtelijk misschien, voor 'iets dat bedriegt', als *piere*: 'laqueus quibus ferae capiuntur'⁶⁵ en *iemand pieren*: 'fallere aligene'.^{66 67}

---

⁵⁸ **pannus lineus Francicus unde vela conficiuntur**: *Fransse linnen lap, waaruit zeilen gemaakt worden*

Kiliaen noemt dit citaat onder *padeweel*. Met de vermelding 'sax. sicamb.' maakt hij duidelijk dat *padeweel* alleen voorkomt bij de Saksen en bij de Sicambren. *Padeweel* is geen lemma in het WNT of in het Middelnederlandsch Handwoordenboek.

⁵⁹ Aantekening van Herman Tollius: '*Pilus, pileus*, komt bij de Grieken van πῖω, πῖλω omdat het dicht ineen geslagen is, zoo ook *padeweel*. H.T. Evenals beneden peye [pij].'

Een *pilus* of *pileus* is een hoed of een vilten muts, die in het Grieks πῖλος genoemd wordt. Het woord πῖλω is afgeleid van de wortel πῖω en heeft te maken met 'het vilten' als handeling. Tollius wijst hier op de overeenkomstige eigenschappen van *padeweel* en vilt.

⁶⁰ **agrestis: gramen caninum**: *van het land: bondegras, bondeweide*

⁶¹ **pote, poot**, znw. vr.: stek, lot, scheut of tak van een boom die gepoot wordt; jonge boom; *abeel-, appel-*; verklw. *pootkijken*. (bron: Middelnederlandsch Handwoordenboek)

⁶² **siser, eris, n.**: *witte peen*

⁶³ **actus primendi**: *handeling van drukken*

⁶⁴ **lumbricos capere**: *aardwormen vangen*

⁶⁵ **laqueus quibus ferae capiuntur**: *een valstrik waarmee wilde dieren worden gevangen*

⁶⁶ **fallere aligene**: *iemand bedriegen*

⁶⁷ Aantekening van Herman Tollius: 'Meesterlijk.' Deze aantekening slaat op de hele alinea over *pieren*.

6. Uitwerking met *g*

6.1 Pag-en

Met *g* krijgen wij *pagen*, *pegen*, *pigen*, *pogen*, *pugen*, vanwaer *pagt* of *pacht*. (Zou dit *pacht* niet van *pacisci*⁶⁸ kunnen komen?) Eigenlijk 'iets dat men op iets anders zet', 'daer men iets anders mee bezwaert', of om onduitsch te spreken, een 'impost'.

En wijl men zoo een bezwaernis pleegt te zetten op uit- en inkomende waeren, beteekent het hierdoor 'vectigal'.⁶⁹ Ook 'reditus fundi',⁷⁰ dat zijn de vrugten die een land opbrengt uit kragt van zoo een bezwaernis⁷¹ of impost⁷² op het zelve gelegd. En wijl men door het betaalen van zoo ene bezwaernis zig, om dus te spreken, weder vrij kocht, wijl bij gebreken van dien de goederen aengeslagen wierden ten matte van den pachtheer, kreeg *pacht* ook den zin van 'redemptio'.⁷³ Zie Van Leeuwen, Rooms-Hollands Regt pagina 150, in den druk van 1720.⁷⁴ Nadien men zoo een pacht meest zette op landerijen, hiervan *pachthof*, *villa*.⁷⁵ En nog *pacht*, *merces coloni*,⁷⁶ en andere woorden wier oorspronk men maklijk zien kan. Hiervan ook [17] *pacht*, *locatio*,⁷⁷

---

⁶⁸ **paciscor, pactus sum:** *met iemand een overeenkomst treffen*

⁶⁹ **vectigal, alis, n.:** *belasting, staatsinkomen, inkomsten*

⁷⁰ **reditus fundi:** *inkomsten van het landgoed of de boerderij*

⁷¹ **bezwaernis:** *belasting, tol (WNT)*

⁷² **impost:** *een heffing die door de overheid wordt opgelegd; belasting; in het bijzonder accijns of inkomend recht (WNT)*

⁷³ **redemptio, onis, f.:** *het loskopen, het afskopen, omkoping, pachten*

⁷⁴ Simon van Leeuwen (1720) beschrijft hoe het tiend-recht' werkt. Op pagina 150 staat het volgende: 'Dat so wie enige Tiende houd van den Graaf, en afhyvig werd [overlijdt], so sal zijn wetachtigen Soon, of Sonen, gehouden wesen te betalen den Grave (...) voor elk gemet [landsmaat] een pont swarten Tournois, (na onse munt waardig omtrent twintig stuyvers) en heeft die Dode genen wetagtigen Soon, of Sonen, so sal des Doden wetachtige Dogter, of Dogteren, mogen hebben, en behouden elk Gemet om twe pond Tournois. Ende en heeft hy Soon nog Dogter van wetagtige Geboorte, so sal zijn wetagtige Broeder, of Broederen, die mogen lossen elk Gemet om drie pond Tournois: De welke lossing sy sullen moeten doen binnen een half jaar na dat hy afhyvig word, op de verbeurte van den voorschreven Tienden, En is ;t dat hy geen Sonen, Dogters, nog Broeders en heeft, so sal die komen aan den Graaf, of Mambour 's Lands, om daar me sijn profijt te doen.'

Uit het fragment blijkt dat de pacht die aan de Graaf betaald moet worden, na de dood van de rechtmatige pachtbetaler, vrijgekocht kan worden door familieleden. Het fragment vormt de verantwoording voor de bewering van Van Wijn dat *pacht* later ook de betekenis kreeg van *redemptio* [afkopen, loskopen].

⁷⁵ **villa, ae, f.:** *boerderij, landhuis, landgoed*

⁷⁶ **merces coloni:** *loon/beloning van de landbouwer/pachter*

⁷⁷ **locatio, onis, f.:** *verpachting, verhuring, pachtcontract*

conductio,⁷⁸ als ziende op die wederzijdsche bezwaernis die beide in het gemeen word opgelegd. Als zijnde de een verplicht tot pacht zijn geld, de andere zijn werk te geven.

6.2 Peg-en

Van *pegen* hebben wij *peghel*,⁷⁹ *mensura*,⁸⁰ als ziende op de wijze van meten welke geschied door het drukken van een bepaald lichaem op een ander. En bijzonder word dit *peghel* genomen, die men neemt door middel van een stok ergens in te steeken of voor zoiets waervan men de maet neemt met een stok er in steken. Hierdoor word het betrekkelijk gemaakt op een vat als in *peghel, mensura, sive capacitas vasis*.⁸¹ En op zoo een wijs ook *peghel*.

6.3 Pij-en

Pint, hemina,⁸² 'een bepaalde maet in natte waren'. *Peghelen*,⁸³ *metiri*,⁸⁴ *metiri vasis capacitatem*.⁸⁵ Ook *pegheler, dimensor capacitatem vasorum*,⁸⁶ en *peghelstok, baculum dimetiens*.⁸⁷

6.4 Pog-en

Van *pogen* hebben wij nog *poogen*, 'iemand die zig ergens sterk op legt', hetgeen men zonder het denkbeeld van 'drukken' zig niet verbeelden kan te doen. Vanwaer de Latijnen ook zeggen *niti*.⁸⁸ En van *pogen, poging, conatus*.⁸⁹ Ook schijnt hier van te komen *pogge*,⁹⁰ *rana*,⁹¹ als 'een dier dat

---

⁷⁸ **conductio, onis, f.:** *bet buren, bet pachten, pacht(contract)*

⁷⁹ **pegel, s, znw. m.:** *merkteken in maten voor vloeistoffen (WNT)*. Uit het WNT blijkt verder dat er mogelijk een verwantschap is tussen *peghel* en het Latijns *baculum*: 'Het woord is blijkbaar verwant met *Peg* (zie ald.) en zou kunnen samenhangen met *lat. baculum, gr. βᾶκτρον*, stok, staf.'

⁸⁰ **mensura, ae, f.:** *meting of maat waarmee men meet* of als uitkomst van opmeten, *grootte, omvang, lengte* cd.

⁸¹ **mensura, sive capacitas vasis:** *de grootte, of liever de omvang van de vaas*

⁸² **hemina, ae, f.:** *pint*

⁸³ **pegelen, zw. ww. tr.:** Van vaten en kannen: een pegel aanbrengen, opdat men de voorgeschreven hoeveelheid kan afmeten. De diepte van een water peilen. (WNT)

⁸⁴ **metiri:** *(af)meten, een afstand afstappen, beoordelen*

⁸⁵ **metiri vasis capacitatem:** *de inhoudsgrootte meten van een vat*

⁸⁶ **dimensor capacitatem vasorum:** *afmeter van de grootte van vazen*

⁸⁷ **baculum dimetiens:** *stok om af te meten*

⁸⁸ **nitor, nussum/nixus sum:** *streven, zich inspannen*

⁸⁹ **conatus, us, m.:** *poging, onderneming, inspanning, moeite*

⁹⁰ **pogge, pog, znw. (oostmnl.).** padde (Middelnederlandsch Handwoordenboek)

⁹¹ **rana, ae, f.:** *kikvors*

door persen en drukken zig opblaast'. Op hoedanig een wijs men *padde* ook zou kunnen afleiden.

7. Uitwerking met *i*

7.1 Pai-en

Zoo wij van de *g* de *i* setten krijgt men *pai-en*, *pei-en*, *pui-en*, *poi-en*, *pui-en*. [18] 'Stevig te maken', 'vast maken' kan hiertoe komen *pais*, *peis*,⁹² *pax*,⁹³ *quies*,⁹⁴ als zijnde een 'vastmaking of bevestiging der rust'. Op welke wijs ook het Latijnsche *pax* (daer sommigen egter *peis* van afleiden) komt van *pago*, Graece: *πήγω*,⁹⁵ dein *pango*,⁹⁶ 'verba quod habet figendi et firmandi significatio'.⁹⁷

7.2 Pei-en

Tot *pei-en* lijkt *paerd* te horen.⁹⁸ Mogelijk op het gedurig slaen en drukken met de voorste pooten op de grond, hoewel ik deze gissing niet wil opdringen. De Grieken noemen een *paerd* *παδάργος*, *albos*, *celeris pedes habent*.⁹⁹ Zou nu zoo ook *paerd* niet verkort kunnen zijn uit *paterd*, van *pad*, *pate*? Eigenlijk datgene daer men mee drukt, dat is een voet als ziende op zijn snellen paten of poten. En dus hetzelfde met snel voet. Zie Ménage¹⁰⁰ op het woord *pie*, volgens wien het van Franschen oorspronk zou zijn.

---

⁹² **pais**, *paeyis*, *peis*, *paes*, znw. m.: *vrede, goede verstandhouding, het sluiten van vrede, verzoening*

⁹³ **pax**, *pacis*, *f.*: *vrede, rust, stilte*

⁹⁴ **quies**, *etis*, *f.*: *idem*

⁹⁵ **πήγωμι**: *bevestigen, vastmaken*

⁹⁶ **pango pepegi**, *pactum*: *vastslaan, bevestigen, vaststellen, afsluiten, bedingen*

⁹⁷ **verba quod habet figendi et firmandi significatio**: *woorden die iets hebben van bevestigen en versterken als betekenis*

⁹⁸ Aantekening van Herman Tollius: 'Paerd hoort bij *paren* of *paen*. H.T. Voorts schijnt mij de eerste afleiding de beste.'

⁹⁹ **celeris pedes habent**: *zij die snelle voeten hebben*

¹⁰⁰ Ménage (1694) schrijft onder *pie*: 'PIE: cheval. Du Latin *pica*: parce qu'il est noir et blanc comme une pie. Les Espagnols disent aussi *pia*, pour une haquenée pie: *por haca remendada*; c'est-à-dire pour une haquenée de diverses pièces: lequel mot *pia*, les Espagnols ont pris des François: & comme nous avons appellé ces chevaux *pies*, à cause de leur ressemblance à des pies, les Grecs ont appellé de meme *étourneaux* certains chevaux, de la ressemblance de leur poil au plumage des étourneaux. Voyez ci-dessus, au mot *éterneau*. M.'

Hiertoe ook *peire*, *peer*, *pyrus*,¹⁰¹ als mogelijk ziende op de sap die men gewoon was er uit te drukken, en bij de Duitschers *birnmost*¹⁰² genaemt word, bij ons *peerdrank*, *piprasium*. Hoewel ik dit liever afbragt van *beer*: 'iets dat gedragen word een vrucht'.

Voort *peertsen*,¹⁰³ *pertica*,¹⁰⁴ *sudes*,¹⁰⁵ een als ziende op de indrukking in de grond, een wal van staken die in de grond gedrukt worden.

Voorts *peisen*, *peinsen*, als ziende op de drukking der hersenen.

Ook *peisteren*, *pesteren*,¹⁰⁶ *pascere*,¹⁰⁷ *nutrire*.¹⁰⁸ *Peisteren* of *pleisteren* hier betekenen *nutrire*, 'voeden', eigenlijk 'zig versterken'. Of gelijk men nog zegt als men aan een herberg komt: 'versterking nemen'. Als men dit neemt in den zin van 'vast maken', 'sterk maken', welke zin aan die van 'drukken' vast is, even als *πάειν*, ook *corrobare*¹⁰⁹ beteekent.

7.3 Pii-en

[19] Van *pijen*, in de betekenis van 'door drukken dik maken', komt *pije*, *pannus rudis*, *hirsutus*, *crassior*.¹¹⁰ En *pije*, *penula coactilis*,¹¹¹ 'compacta ex villis crassioribus'.¹¹² Ook *peije*, *kovelkappe*, *bardo cucullus*,¹¹³ *sagum*,¹¹⁴ *penula nautica*¹¹⁵ et cetera. Zie Kiliaen op *pi*.¹¹⁶

7.4 Poi-en

Van *poien*, is (*poi-en*: 'drinken') het geen *poieren*, *fodicare*,¹¹⁷ 'door drukken knijpen', ook 'uithollen', 'graven'. *Poier*, *fuscina*,¹¹⁸ 'een stok met een punt of haek om te steeken, te drukken'. Vanwaer *poieren*, *fuscina piscari*,¹¹⁹ *figere*

---

¹⁰¹ **pirus, i, f.:** *peer*

¹⁰² **birnmost:** *perenwijn*

¹⁰³ **peertse, perche, pertse** znw. vr.: *staak, stang, roede, paal*

¹⁰⁴ **pertica, ae, f.:** *lange stok, stang*

¹⁰⁵ **sudis, is, f.:** *korte puntige paal*

¹⁰⁶ **peisteren, peinsteren,** zw. ww.: *voeden, zich voeden, pleisteren*

¹⁰⁷ **pasco, pavi, pastus:** *voeden, onderhouden, vetmesten*

¹⁰⁸ **nutrire:** *voeden*

¹⁰⁹ **corrobare:** *sterk worden*

¹¹⁰ **pannus rudis, hirsutus, crassior:** *een ruw, onopgesmukt of dikker gewaad*

¹¹¹ **penula coactilis:** *soort regenmantel*

¹¹² **compacta ex villis crassioribus:** *samengevoegd uit de dichtste wol*

¹¹³ **bardocucullus, i, m.:** *kovelkappe, kap, mantelkap*

¹¹⁴ **sagum, i, n.:** *korte wollen mantel, krijgsmantel*

¹¹⁵ **penula nautica:** *regenmantel van de schepelingen*

¹¹⁶ Kiliaen geeft nog een aantal woorden waarin de betekenis van dicht opeen gedrukte stoffen terug te vinden is, zoals *pije*, *winter-rok* en *pije-wanten*.

¹¹⁷ **fodicare:** *stoten*

¹¹⁸ **fuscina, ae, f.:** *drietandige vork, drietand*

¹¹⁹ **fuscina piscari:** *vissen met een drietand*

anguillas in imo fundo aquarum.¹²⁰ Gelijk wij zeggen *aalsteken*, hetgeen met zoo een stok geschiet. Hoewel men poi-eren ook zou kunnen overzetten: 'met pieren visschen', als ziende op de gewoonte die men heeft om pieren, *lumbrici*,¹²¹ aan zoo een stok te slaan. Zie Kiliaen.¹²²

7.5 Pui-en

Van *pui-en* vanwaer *puie*, *podium*,¹²³ *pulpitum*,¹²⁴ 'iets dat iets anders omhoog drukt en dus ondersteunt' (in dezelve overdragt als *pand*, *fulcrum*),¹²⁵ of een staak of ander stevig lichaam dat men in de grond drukt om iets te ondersteunen. En verder voor iets dat op die *puie* staat: *pulpitum*, *suggestus*.¹²⁶

Ook *puil*, *buidel*, *sacculus*,¹²⁷ als dienende om goederen in te drukken. En *puil*, *bult*, 'een opgezwollen kenheid,¹²⁸ die door drukken en stooten veroorzaakt wordt'. Vanwaer *puilen*, *tuberare*. Tenzij iemand deze woorden en de afstammelingen liever bragt tot *bal*, *bel*, *bil* enzovoort.

En vervolgens *inflari*, hetgeen immers [20] niet anders geschied dan door een naer buiten drukking, en daer op volgende uitzetting der deelen. Van waer *puilader*, *varix*,¹²⁹ 'een ader die door sterke opeendrukking van het bloed opzwellt, en uitzet'. Zie voorders Kiliaen.¹³⁰ (En *puitsche boter*, *butyrum e colostro*).¹³¹

En op dezelve wijs *puiste*,¹³² *pustula*,¹³³ als door drukken en krabbelen veroorzaakt. En *puistbijter*, *mordella*, *een rombout*,¹³⁴ een insect dat

---

¹²⁰ **figere anguillas in imo fundo aquarum:** *alen steken op de diepste bodem van water*

¹²¹ **lumbricus, i, m.:** *aardworm*

¹²² Kiliaen geeft onder *poyeren*, *met de poyer visschen* meer citaten die de gewoonte om met pieren te vissen illustreren.

¹²³ **podium, ii, n.:** *balkon in het circus of het amfitheater waar aanzienlijke personen, later de keizers zaten.*

¹²⁴ **pulpitum, i, n.:** *bouten stellage, toneel, tribune, kathedr*

¹²⁵ **fulcrum, i, n.:** *schraag, onderstel (v. een bed of rustbank)*

¹²⁶ **suggestus, us, m.:** *verhoging, tribune, spreekgestoelte*

¹²⁷ **sacculus, i, m.:** *zakje*

¹²⁸ Aantekening van Herman Tollius: 'die zich zelf naer buiten uitzet en drukt evenals *padde* en *puit* en *puilen* voor *tuberare* [zwellen], *inflari* [opzetten, zwellen] bij den Heer Van Wijn zelf. H[erman]. T[ollius].

¹²⁹ **varix, icis, m. en f.:** *aderspat*

¹³⁰ Kiliaen geeft nog een aantal woorden die ook met *puyl* beginnen, waarbij steeds sprake is van een swelling of uitzetting door opeendrukking van bloed: *puil-aderigh*, *puyl-ooghe*, *puyl-ooghgh* en *puyl-ooghen*.

¹³¹ **butyrum e colostro:** *boter uit biest. Biest is de eerste melk van een koe na het kalven.*

¹³² Aantekening van Herman Tollius: 'Zie boven bij *puil*. H.T.'

¹³³ **pustula, ae, f.:** *blaasje, blaartje, puistje*

door zijn zuigen en bijten (t geen weer niet zonder drukken geschieden kan) die gezwelletjes veroorzaakt.

Puite, mustelae fluviatilis genus,¹³⁵ als ziende op de veel-voetigheid.

8.0 Uitwerking met *k*

Met uitwerping der *i* en inzetting der *k* komt *paken*, *peken*, *piken*, *poken*, *puken*.

8.1 Pak-en

Van waer *pak*, *sarcina*,¹³⁶ bestaande in een bijedrukking, bijeenrolling en op een stapeling van verscheide lichaemen. En *pak-stok*: 'baculus quo fasces et sarcinae compinguntur'.¹³⁷ En met een Galliche staert *pakket*.¹³⁸ En hiervan mogelijk *bagage*, het zelve met *pakkagie*.

8.2 Pek-en

Van *peken*, *pekel*, *salsugo*, als ziende op de zamendrukking van het zout om pekels te maken. Vanwaer *pekelharrink*: 'haring die in die pekels gelegd en gepakt word', en *pekelen*, *condire muria sive salsugine*.¹³⁹

8.3 Pik-en

[21] *Piken* hebben wij over in *pik*, *simultas*,¹⁴⁰ *inimicitiae occulta*.¹⁴¹ 'een verborgen haet', een haet die men wegsteekt of liever die men als inhoud, indrukt, en daardoor belet om opentlijk voor den dag te komen. Of liever: 'een vaste, vastgedrukte haet', als zijnde een heimelijke haet, een wrok die gelijk men zegt diep in het gemoed geprent is.

En ziende op het kleeven en aeneen hangen of het aen elkander gedrukt en gehegt was ons *pik*, *pix*,¹⁴² (tenzij dit van *pix* kome).

---

¹³⁴ **mordella**: Latijnse benaming voor *rombout*, *paardenbijter*.

¹³⁵ **mustelae fluviatilis genus**: het geslacht van de *putaalf*/ *knabaal*

¹³⁶ **sarcina, ae, f.**: *bundel, pak, last*

¹³⁷ **baculus quo fasces et sarcinae compinguntur**: *stok waarmee bundels en pakken ingedruwd worden*

¹³⁸ De uitgang -et is niet inheems. Ten Kate (1723, II: 93) geeft aan dat deze uitgang van Franse (=Gallische) oorsprong is, evenals de woorden *bagage* en *pakkagie*.

¹³⁹ **condire muria sive salsugine**: *inmaken met pekels of zout*

¹⁴⁰ **simultas, atis, f.**: *vete, vijandschap*

¹⁴¹ **inimicitiae occulta**: *verborgen vijandschap*

¹⁴² **pix, picis, f.** *pik, teer*

En *pikkele*¹⁴³ van een tafel of stoel, 'pes mensa',¹⁴⁴ op de eige wijze, weder als *pand* en *puie*. Ook *pikke*,¹⁴⁵ *falx frumentaria*,¹⁴⁶ als zinspeelende op die sterke drukking die het koorn ondergaat wanneer men het maeit.

En *pikken*, *mordere*,¹⁴⁷ *byten*, het geen geschiet door de tanden ergens in te drukken.

Ook *piek*, *pijke*, *hasta*¹⁴⁸ *lancea*,¹⁴⁹ om het inpikken en indrukken. Zie Ménage op het woord *pieque*¹⁵⁰ en Frans Burman Luitenant Colonel in zijn *Nieuwe aenmerkingen* pagina 96.¹⁵¹

8.4 Pok-en

Van *poken*, hebben wij *pook*, *poke*, *saccus cilicinus*,¹⁵² dat is een groot hairig kleeed dat zeer nauw om het lijf sloot en drukte. Of ziende op het steeken en indrukken van het hair dezer klederen, welke men over het blote lijf trok, gelijk men zoo een voorbeeld vindt in Johannes den dooper, en bij de munniken in later tijden. Zie: Paullinus in obitu Celsi Vers 451.

Si modo lugentem gravis hirto tegmine saccus

Caprigenum fetis dum teget et stimulet.¹⁵³

---

¹⁴³ **pickel**, *peckel*, znw.m.: *poot van een stuk huisraad* (Middelnederlandsch Handwoordenboek)

¹⁴⁴ **pes mensa**: *tafelpoot*

¹⁴⁵ **picke**, *pecke*, *pike*, znw.vr.: *pikhouweel*, *snoeimes* (Middelnederlandsch Handwoordenboek)

¹⁴⁶ **falx frumentaria**: *graansnoeimes*

¹⁴⁷ **mordere**: *bijten*

¹⁴⁸ **hasta**, **ae**, **f**: *lans*, *speer*

¹⁴⁹ **lancea**, **ae**, **f**: *Spaanse werpspeer*

¹⁵⁰ Ménage (1750) schrijft over *pique*: 'PIQUE. Ce mot vient sans doute du verbe *piquer*, à cause du fer pointu & piquant dont cette sorte de bâton, qu'on appelle *pique*, est armé au bout. Les Latins même l'appellent *contus*; du verbe κεντέω, qui signifie *pungo*. (...)'

¹⁵¹ Van Wijn verwijst hier naar de volgende passage van Frans Burman (1761: 96): 'PIK. Houweel om mede in den grond te hakken. *Pic*. Froissart Liv. III. ch. 18. p. 63. *Et portoient ceux qui secondement alloient PICS & boyaux en leurs mains pour percer & bouer le mur* ch. 38. p. 119. *Et tenoit un PIC de fer, donbet il ouvroit a son pouvoir pour derompre & abbatre le mur*. Menage in het word *Houe* zegt. *Les François ont appelé PIC un autre instrument a cause de la ressemblance qu'il a avec le bec d'un Piverd*. Zie hem ook in het woord *Piverd*. Als dat waer is, zou ons woord van het Fransch moeten komen. Doch ik twyfel of ons woord niet het oorspronkelyk is, afkomstig van **pikken**. Doch zoo ons woord uit het Fransch komt, moet *Pikken* uit dat woord komen.'

¹⁵² **saccus cilicinus**: *een uit Cilicisch geitebaar vervaardigd kleeed of tapijt*

¹⁵³ Het hier nog onvertaalde citaat is afkomstig uit het lofdicht *Panegyricus in obitum Celsi* van Pontius Paulinus, bisschop van Nola, die leefde rond 400.

[22] Ook *pook*, 'iets daar men mede steekt, of indrukt', *pugio*.¹⁵⁴ Ook *pook*, *ingluvies*,¹⁵⁵ 'een sak daer men iets indrukt'. Of zoo men *ingluvies* door *gulzigheid* overzette, kan dit zien op de wijze van doen bij de gulsegaerd van namentlijk niet ordentlijk de spijs te eten, maer die als in den mond te stoppen, en oopen te pakken en drukken.

Ook *pokkel* en *pok*, *pustula*,¹⁵⁶ als ziende op de ingedrukte lidtekens der pokken.

9.0 Uitwerking met l

Palen, pelen, pilen, polen, pulen.

9.1 Pal-en

Van *palen* in de beduidenis van indrukken en daer door stevig staen, hebben wij *pael*, *palus*,¹⁵⁷ *sudes*¹⁵⁸ en *staen als een pael*, of *pal staen*. En wij men op het eind van een land ten teken van grondscheiding zoo een pael plagt te zetten, van hier *paelen*, *terminare*,¹⁵⁹ *limitibus distinguere*.¹⁶⁰

En *paelink*, *anguilla procerior*,¹⁶¹ 'om zijn langen gedaente naer een pael lijkende'. Of liever ziende op de wijze van paelink vangen, hetwelk gelijk wij reets gezien te schieden door met een scherpen pael erna te steeken. Waerom deze stok ook genaamd wierd *paelinkscheere*, *aelscheere*, *fuscina*.¹⁶² Zie boven op *poi-eren*.

9.2 Pel-en

Van *pellen* hebben *peluwe* of *peule*.¹⁶³ Vanwaer *pulster*, zoveel als een 'nekkussentje'. Kiliaen: *pulvinus*, *cervical*.¹⁶⁴ Of ziende mogelijk op het opschudden en luchtig opdrukken der kussens om makkelijk te leggen.¹⁶⁵

---

¹⁵⁴ *pugio*, *onis*, *m.*: dolk

¹⁵⁵ *ingluvies*, *ei*, *f.*: keel

¹⁵⁶ *pustula*, *ae*, *f.*: blaasje, blaartje, puistje

¹⁵⁷ *palus*, *i*, *m.*: paal

¹⁵⁸ *sudis*, *is*, *f.*: korte puntige paal

¹⁵⁹ *terminare*: begrenzen, afbakenen

¹⁶⁰ *limitibus distinguere*: de grenslijn met iets afzetten

¹⁶¹ *anguilla procerior*: slanker dan een aal

¹⁶² *fuscina*, *ae*, *f.*: drietandige vork, drietand

¹⁶³ *peluwe*, *poluwe*, *peul*, *znw.* *vr.*: kussentje (Middelnederlandsch Handwoordenboek)

¹⁶⁴ Kiliaen noemt onder *peluwe* de Latijnse afkomst 'pulvinus' [kussen] en een synoniem daarvan: 'cervical' [hoofdkussen]. Tevens geeft Kiliaen aan dat *peluwe* verwant is aan het Engelse *pillow*.

Hoewel ik dit evenals *peul*, [23] *pellēn*, *folliculus*,¹⁶⁶ *invulcrum seminii*,¹⁶⁷ *peulenvrugt* enzovoorts liever tot den wortel *bel* en *bul* wilde brengen.

9.3 Pil-en

Van *pilen*, hebben wij met dubbele *i*, *pijl*, *sagitta*,¹⁶⁸ *arundo*,¹⁶⁹ 'iets dat om zijn scherpte en puntigheid tot indrukken bekend is'. En *pijle*, 'lignum acutum quod in aquam aut terram defigitur'.¹⁷⁰ En *pijlen*: 'pilas, sive publicas alte in terra defigere'.¹⁷¹ En wijl men gewoon was met zoo een pijl te werpen, gelijk het Griekschen *βολις*,¹⁷² *sagitta*, komt van *βαλλω*,¹⁷³ *iacio*,¹⁷⁴ van hier ook *pijlen*, *peilen*, 'funis cum alligato plumbo quo nautae altitudinem maris explorant'.¹⁷⁵ Vanwaer *peilloot*, 'een die de diepte peilt door zoo een peil of touw met loot er aen in zee te werpen'. Zie Ménage¹⁷⁶ op *pilote* en Frans Burman Luitenant Colonel, pagina 78.¹⁷⁷

---

¹⁶⁵ Aantekening van Herman Tollius: '*Pellen*, *peulen*, 'schellen'. *Peul*, 'de schil'. *Peul*, *peuluw*, 'een kussen of zak opgevult met zulke schellen', dat zeker het eerste loodt van bedden bij onze voorvaders zal geweest zijn, en bij den armen Brabantschen boer nog wel is. H.T.'

¹⁶⁶ *folliculus*, *i*, *m.*: *zakje*, *huid*, *peul*

¹⁶⁷ *invulcrum seminii*: *ombulsel van het zaad*

¹⁶⁸ *sagitta*, *ae*, *f.*: *pijl*

¹⁶⁹ *arundo*, *inis*, *f.*: *schacht van een pijl*, *pijl*

¹⁷⁰ *lignum acutis quod in aquam aut terram defigitur*: *scherp stuk hout dat in het water of in de grond vastgestoken wordt.*

¹⁷¹ *pilas, sive publicas alte in terra defigere*: *pijlers, of liever bruggepalen diep in de grond vastslaan*

¹⁷² *βολις*, *ιδος*, *η*: *projectiel*, *schietlood*

¹⁷³ *βαλλω*: *werpen*

¹⁷⁴ *iacio*: *werpen*, *slingeren*

¹⁷⁵ *funis cum alligato plumbo quo nauta altitudinem maris explorant*: een touw met aangehecht lood waarmee zeelieden de diepte van de zee onderzoeken

¹⁷⁶ Ménage (1750) schrijft: '(...) PILOTE. Il y a diversité d'opinions touchant l'origine de ce mot. Les Flamans disent qu'il vient de leur *piil loote*, c'est-à-dire, *explorator vadorum plumbea bolide*: mot formé de *piilen*, ou *peylen*, qui signifie *fundum tentare*, & de lood, qui signifie *plumbum*: qui est une étymologie ridicule. Celle de Barthius, à *pileo*, n'est pas plus raisonnable. Voici les termes de Barthius, qui sont du chap. 1. du liv. 47 de ses Adversaires: *Nam & hodieque in Linguis à Latina descendētibz pilota navicularium hominem, inque mari navibusque degentem designat; vocabulo paullū corrupto: sed quod certum sit ex Latinismo talium temporum descendisse. Utique autem à genere quodam pileorum nautico descendit hæc appellatio: nam & Isidorus in Glossis PILEUM, calamarcam exponit; quod utique barbarum est capitū tegumentum. (...)*'

¹⁷⁷ Frans Burman schrijft het volgende over *pilote*: 'LOOTSMAN. *Pilote*. Dit heb ik dus maer met een woord gezegd in myne eerste aenmerkingen. Nu moet ik daer by voegen dat *Pilote* in de tegenwoordige Fransche tael niet meer eenen lootsman beteekent, maer den stuurman van een schip. (...) Dit woord heeft

10. Slotopmerking van Herman Tollius

De heer Van Wijn behaegt mij in dit zijn werk zeer. Ene en andere aanmerking echter gelieve zijn D:¹⁷⁸ niet kwalijk te nemen. 1) Zou zijn D: zich zelf maklijker en zijnen lezer aengenaem werken, zoo hij de betekenissen van vastmaken, en drukken, niet overal wou gelijk doen gaan. Bijvoorbeeld *pand*: 'fulcrum', kan maer zeer eigenlijk zeggen, dat vastmaekt. Maar het stuit, wanneer men zegt: 'het drukt naar boven'. 2) Indien, daer eens de leiding der beteekenis in het eerste derivatus gevonden is, de eigenlijken beteekenis van den wortel in de overdrachten wierd achtergelaten. Bijvoorbeeld: een *pond* zegt men omdat het de schael naar beneden drukt, maar *pondegoet* omdat het bij het pond verkogt werdt, zonder dat men ook hier weer het drukken der schael hoeft te herhalen. 3) Schijnt zijn D: overal voor derivaten bij vergissing composita gezet te hebben gelijk de heer Mandt heeft aengeteekent, doch dit is met lichte veranderingen, gelijk al wat wij boven u zeiden, weg te nemen. Dat ik wat veel heb aengeteekent, komt uit achting voor den schrijver en/over het stuk zeker. De aenteekeningen zijn hier of daer wat afgebroken en kort, doch ieder gelooft mij als ik verzeeker dat dien schrijfwijis niet uit meesterachtigen trots, maer uit haast geboren is. H.T.

---

echter eerst enen lootsman beteekend, en is uit onze tael afkomstig, zyne van **peil** en **lood** saemen gesteld, om dat men de diepte peilt met een lood aen een touw gebonden, in zee, en andere water daer de grond te diep is om met enen stok daer by te kunnen komen. En dit is deszelfs waere oorsprong, hoe zeer Menage, die onze tael onkundig was, en ook nooit op zee geweest was, dezelve belachelyk vindt.' (Burman 1761: 77-78)

¹⁷⁸ D: staat waarschijnlijk voor *Doorluchtigheid*.

Bijlage I: Lijst van genoemde werken in *Over paën, peën, piën, poën, puën*

- [Tollius, H.]
1763 "Proeve ener nieuwe wyze van afleiden uit de worteldeelen *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en.*" In: *Nieuwe bydragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde*. Deel I, 447-472.
- Burman, F.
1761 *Enige nieuwe aenmerkingen, de Nederduitse tael en verscheidene oudbeden aengaende*. Utrecht: W. Kroon e.a./Amsterdam: A. van der Kroe.
- Heel, J. van
1760 *Dissertatio historico-politico-juridica inauguralis de repressaliis/ Quam ...ex auctoritate ... Joannis Jacobi Schultens ... publicae disceptationi exhibit Joannes van Heel, Roterodamo-Batavus*. Lugduni Batavorum: apud Petrum van der Eyk et Sam. et Joh. Luchtmans.
- Kate, L. ten
1723 *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*. Twee delen. Amsterdam: Rudolph en Gerard Wetstein.
- Kiliaen, C.
1599 *Etymologicum Teutonicae Linguae*. Antverpiae: Ioannem Moretum.
- Leeuwen, S. van
1720 *Het Rooms-Hollands-regt, waar in de Roomse wetten met het huydendaagse Neerlands regt, in alles dat tot de dagelijksche onderhouding kan dienen, met een bysondere kortheit, so wel in de vaste regts-stoffen, als in de manier van regts-vordering over een gebracht werden: met allerhande ordonnantiën, placaten, handvesten, keuren, gewoonten en gewijsden deser en omleggende landen bevestigt*. Amsterdam: Jan Boom.
- Pontii Paulini Burgdigalensis
± 400 *Panegyricus in obitum Celsi*.

- Ménage, G.
1750 *Dictionnaire étymologique de la langue Française*. Genève: Slatkine. Paris: Briasson.
- Schultens, J.J.
1761 [Bijlage zonder titel.] In: *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde*. Deel I, 296m-296w.
- Servius Maurus Honoratus
s.d. *Commentarii in Vergilii opera* (Georgica, Aeneis). S.l.
- Tollius, H.
1761 "Bylage over *bel, bal, bol* en *belgen*." In: *Maendelykse by-dragen ter opbouw van Neerlandsch tael- en dichtkunde*. Deel I, 296a-296m.
- Verwer, A.
1709 "Brief aan David van Hoogstraeten". *De Boekzaal der geleerde Weereldt* van September en October 1709, 353-379. (Ook in: A. Verwer, *Taalkundige geschriften (1707-1711)*, 127-141. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU/Münster: Nodus Publikationen).

Bijlage II: Wetten en regels van *Linguaque Animoque Fideles/Minima crescunt*

In deze bijlage zijn de meeste wetten van *LAF/Minima* opgenomen. De vermelde paginanummering is niet authentiek, maar waarschijnlijk later toegevoegd door een archivaris. De 'wetten' beginnen niet op de eerste pagina van het notulenboek, zoals de nummering doet vermoeden.

[1] Wetten van het Genootschap *Linguaque Animoque Fideles* thands *Minima Crescunt*.¹⁷⁹

Vernieuwt, verschikt, en na den tegenwoordigen staet de Genootschap geregelt, daerop goedgekeurt, en uit het oude en gesloten wetboek des Genootschaps in dit nieuwe overgebracht, alles volgens besluit van zitting 57 gehouden den 10 October 1760.

I

Het Genootschap zal om de twee weken, des vrijdags, 's avonds van vijf tot negen uren, bijeen komen, zullende na ene vacantie de zittingen beginnen den eersten vrijdag na het openen der gewoone collegien.

II

Yder der leeden, den schrijver uitgenomen, zal, volgens zijne [2] beurte, vier achtereenvolgende zittingen voorzitter des Genootschaps zijn, zullende dit niemand mogen afwijzen, tenzij drie guldens boetende. Dezes werk zal zijn 1) Naer het nauwkeurig opvolgen der wetten te vernemen, en de boeten op derzelver verzuim gestelt naer eisch in te vorderen. 2) Het Genootschap elke zitting te openen, met ene omvraag of ook iemand der leden over Tael- Dicht- of Oudheid-kunde iets bijzonder hebbe in te brengen. 3) Alle opgebrachte voorstellen in omvraag te brengen, van den oudsten tot den jongsten, zelf de laetste en, daer de stemmen steken, een beslissende stem te hebben. 4) Al het ingebrachte werk bijeengeschikt den jongsten lede op het eindigen der zittinge over te geven. 5) In alles het voordeel der kasse ernstig te behartigen en de drift en goede doel des Genootschaps door zijn [3] gezach, zooveel het eenigzind mogelijk is, te bewaren en te bevorderen. 6) Bij zijn afgaen te onderteekenen, al het geen onder zijn voorzitterschap voorgevallen, en door den schrijver in de Handelingen des Genootschaps geboekt is, zonder welke onderteekening, geene handeling voor wettig geboekt zal gehouden werden.

---

¹⁷⁹ In de kantlijn staat: 'Zie zitting 61'. Tijdens deze zitting werd *Linguaque Animoque Fideles* omgedoopt tot *Minima Crescunt*.

III

Een der leden zal, voor dien tijd welke hij in de stad, die de zetel des genootschaps is, vertoeft, by de meerderheid tot schrijver des genootschaps verkozen werden, en in die hoedanigheid 1) het te aenteekening houden van al hetgeen in het genootschap voorgevallen of besloten is. 2) De kasse van papieren en gelde in zinlijke en zorgvuldige bewaering houden en uit de penningen derzelve alle uitkomende stukken, ten oogmerke des genootschaps dienende en minder dan een gulden bedragende [4] op eigen gezach te kopen en ter tafel brengen; terwijl tot stukken van meer gewicht en werde het toestemmend besluit des genootschaps vereischt werdt, zullende die mindere stukken met de eendere papieren rond gaen, en bij het sluiten der kasse, in de laetste zitting voor ene groote vacantie onder de leden opgeveilt, en den meest loovenden verkogt werden; terwijl de meerderestukken, met voorgaend besluit des genootschaps ingekogt, met de andere papieren en gelden bij den schrijver of enig ander in Leiden blijvend lid zullen werden bewaert. 3) Voords zal de schrijver van uitgaef en ontvangst stipte aenteekening houden, en t'elken jare in de laetste zitting voor ene groote vacantie behoorlijk reekening doen. 4) Eindelijk zal de schrijver van boeken en papieren des genootschaps nauwkeurige lijsten houden, zo tot nut der gewoone als buitengewoone leden. [5]

IV

Een der leden bij de meerderheid te kiezen, zal voor den tijd van een jaer of langer, zoo zulks den genootschappe mogt goeddunkun, Verstandhouder of Correspondens des Genootschaps zijn, om 1) Den buitenleden van al het veranderende en de van tijd tot tijd ingebrachte stukken in het Genootschap, behoorlijk kennis te geven. 2) Hunne brieven, na voorgaend overleg en goedkeuring des Genootschaps, te beantwoorden. 3) Van zijne brieven en antwoorden het Genootschap rakende copy, en al wat de correspondentie betreft zinlijk bijeen, te houden. 4) Alles met dien verstande, dat zoo het den Genootschappe behaegde, iemanden, behalven de buitenleden, te schrijven, de verstandhouder zulks niet zal mogen noch kunnen weigeren.

V

Buiten de gewoone leden zal men ook enige Heeren, die den genootschappe hebben nut gedaen, of andere van kunde en letteren, tot Buitengewoone of Buitenleden aennemen; met deze zal men behoorlijk briefwisselen volgens Wet IV. Ook zal dezen leden in het Genootschap tegenwoordig zijnde, inzaken van huishoudelijk bestier en raedgevende,

in twyfelingen omtrent Tael- en Dicht- of Oudheidkunde een gewoone stem gegeven werden.

VI

Wie der leden een halfuer te laet komt, of te vroeg heenen gaet, volgens den tijd in Wet I bepaelt zal drie, die een uer en meer ses en die geheel afblijft twaalf stuivers boeten, en, dikwijls achter een afblijven den Genootschappe schadelijk zijnde, zal men voor de tweeder reis een gulden, voor de derde een Daelder, en zoo voorts by opklimming, betaelen moeten.

VII

Hy, die het Genootschap ter zijner wooninge maet afwachten, door enig belet verhindert zijnde, zal zijne beurte aen den volgenden mogen overgeven, daervoor, behalven de boete van zijne afblijven, betalende ses stuivers, en van die verandering aen alle de leden behoorlijk kennis gevende.

VIII

[7] Elk der leden zal t' elken zittinge uit enen der beste sierschryvers of enig fraei overblijfel der oudheid, in rym of onrijm, inbrengen enige aenteekeningen (excerpta) en wel ten getale van vijftien of meer, zullende dezelve by de leden, met de andere papieren rondgaende, naergezien, goed of kwaet gekeurt, en voor elke aenteekening, die men minder dan vyftien door de meerderheid vindt goedgekeurt, van den opsteller vier penningen betaelt werden.

IX

[8] Van yder lid zal elke zitting werden ingebracht enig buitengewoon letter-werk, staende het aen de keuze des schrijvers hetzelve groot of klein over Tael- Dicht- of Oudheid-kunde te maken, terwijl hij die zulks in het geheel verzuimt boeten zal 6 (zes) stuivers.

X

Ter beoeffening des stijls, zal in ydere zitting voor éenen der leden, naer zijne beurte, werden voorgelezen een Vertoog over een vrijwillige stof, een paraphrase in hoogdravenden stijl, een Dicht-stuk of Vertaling van ten minsten een half vel in gewoon schrift, zullende de verzuimer betalen acht stuivers. Dit Vertoog of ander stuk zal zonder zogenaemde complimenten by yder der leden onderzocht, beoordeelt [9] en van den maker, voor elken mislag tegen vastgestelde tael- of spel-regels, van welke in de kaste een afschrift met aller leden hand geteekent berust, twee penningen betaelt werden. Terwijl hy die niets op zodanig werk

heeft aengeteekent drie stuivers, en hy, die aanmerkingen ter byzondere belediging van een der leden strekkende, kinderlykheid ademende, of ten algemeenen doele onder byeenkomsten niet dienende, geboekt heeft, zes stuivers boeten zal.

XI

Welk buitengewoon werk elk der leden in ene vacantie zal op zich nemen, ten nutte van des Genootschaps, te vollbrengen, zal men voor het begin derzelve onderling afspreken.

XII

Al dit ingebrachte zal by al de leden rondgaen van den jongsten tot den oudsten, [10] voor zoveel dagen, als zy deelingen naer het getal der leden, zal kunnen vallen, moetende het oudste lid al dezer papieren den volgenden zitdag weer ter tafel brengen. Hy die gemelde papieren boven zynen bepaalden tijd ophoudt, betale voor elken dag zes stuivers, en voor het verzuim van yder, die daerdoor op het opgehouden verhoog niets heeft kunnen aenteekenen, drie stuivers.

XIII¹⁸⁰

Yder der leden zal elke zittinge betalen twee stuivers praesentiegeld, ook hy die afblijft, te besteden met het geld der andere bieten tot inkoop van boeken, als wet III vermeldt is.

XIV

Die boeken niet alleen, maer ook alle ingebrachte stukken, buiten excerpta, zullen [11] in de kasse des Genootschaps bewaert, en ten gemeene gebruike van alle leden zijn. De fraeiste dichtstukken, verbeterd naer de gemaekte en door de meerderheid goedgekeurde aanmerkingen, zullen door enen bladschrijver in een byzonderen daertoe geschikt boek overgeschreven, en dus ter bevordering van het nut en den luister des Genootschaps zinlijk byeen bewaert werden, zullende echter de meerderheid in het rondgaen, voor bygevoegt teeken of manuscript dezelve moeten hebben goedgekeurt, eer men ter overboekinge besluite.¹⁸¹

XV

[12] Yder der leden zal verplicht zijn den andern, in zijne gespreken tegen de zuiverheid en eigenschap der tale zondigende, te berispen.

---

¹⁸⁰ In de kantlijn staat: 'Zie dit vernietigd. Zitting 65.'

¹⁸¹ Later is door iemand anders in de kantlijn bijgeschreven: 'Omtrant de buitenleden is hier zitting 73 enige verandering in gemaekt.'

Niemand der leden zal ook door onnodig praaten, opstaen of andere beweging, enen anderen, zijn vertoog buitenwerk, excerpta of enig ander stuk, het Genootschap raekende, voorlezende, hinderlijk zijn.

XVI

Men zal zich nimmer laten ontvallen enige vloeken, misbruiken van Godlyke of andere ontzachtbare namen, of ook verdraeiingen en ergerlyke overbrengingen van gewijde gebeurtenissen of plaetsen uit gewyde bladeren, nochte [13] ook eenigerleie slordige zegswyzen, aenloopende tegen de goede zeden en deugdzame opvoeding, eenderlyk generleie scheldwoorden of openbare verongelykingen tegens enen der medeleden ofte deszelfs naverwanten onzes, alles op verbeurte, wanneer men door de meerderheid de leden geoordeelt werdt, zich aen iets by dezen bedoelt te hebben misgaen, van twaelf stuivers.

XVII

In geval door iemands afzijn tegen enige dezer wetten mogt zijn aengegaen, of iets komen te ontbreken, zal die afblijver niet alleen voor zijn afzijn, maer ook voor het zynent halve ontbrekende op de lijst des voorzitters werden aen- [14] geteekent, echter met die midts, dat, zoo gemelt lid mogt goedvinden in de volgende zitting de verzuimde papieren mede te brengen, hy van het betalen der boeten zal werden vrygesproken.

XVIII

Tegen alle verzuim en boete in enige der bovenstaende wetten genoemd, zal ziekte ter versooning dienen.

XIX

Yder lid zal by zijne inkomst, om aen het geen de kasse bedraegt, zijn aendeel te hebben betalen tien sest halven f 2:15:-

XX

Niemand zal zich, zonder wichtige redenen, dezer Genootschappe mogen onttrekken, op verbeurte van twee ducaten f 10:10:- [15]

Bijlage III: Bijdragen van Hendrik van Wijn

In deze bijlage is de lijst opgenomen van de bijdragen van Hendrik van Wijn tijdens de zittingen, zoals die te vinden is in het notulenboek van *LAF/Minima*. (Historisch) taalkundige studies zijn aangeduid met Romeinse cijfers, (vertalingen van) geschiedkundige werken met letters in alfabetische volgorde en dichtkundige werken met cijfers.

	Titel werk	Zit- ting	Maand / dag	Jaar
a	Vertaling van Ciceroos oratie voor Archias (NB ?)	35	11/2	1759
1	Vertaelde Herderszang van Pope	39	1/18	1760
I	Uittrekzel uit Hickes Grammatica A.S.M.G.	39	1/18	---
b	Vertaling uit Roll in nut der fraaie letteren	43	3/21	---
II	Over boer en beer	45	4/25	---
III	Over Helbaerd, Wylen en Uitvaart	46	5/2	---
IV	Over Burgemeester en Graef	47	5/8	---
c	De kracht der Speelkunst vertaeld uit Pope	50	6/6	---
V	Over Hanzesteden	50	6/6	---
VI	Over Evel en Pendene	51	6/13	---
d	Zomeravondwandeling	53	6/26	---
VII	Over Raroof en Gyool	53	6/26	---
VIII	Over Louwmaand en Leo	55	10/2	---
e	Over het nut der Geleerdheid	55	10/2	---
IX	Over de Hunnebedden	56	10/17	---
X	Enige fraeie plaetzen uit Antonides	57	10/31	---
f	Kracht der vrouwen-tranen, in het voorbeeld van Coriolanus	57	10/31	---
XI	Vervolg van no. X	58	11/13	---
g	Kort Vaerwel	59	1/26	---
2	Kosmus de Medicis	61	2/13	1761
h	Droom	63	3/13	---
3	Herderszang	65	5/15	---
4	Twee bijschriften op Nero	66	5/29	---
j	Geheugenis aan de Dicht-kunst	67	6/12	---
XII	Schets der Nederduitse	69	9/25	---

	Dichtkunde uit de Idea			
5	Op Donlea punt dicht	70	10/9	---
XIII	Fraei je plaetsen uit Hoogvliets Abraham	71	10/23	---
k	het Vaste voornemen prose uit Gesner's idyllen	72	11/6	---
6	Verjaerzang op Juffrouw Nieuwland	72	11/6	---
7	In het Album van den Heer Panhuis	73	11/20	---
8	Verjaerzang op zijn Edelen Zuster	74	12/5	---
9	Verjaerzang op juffrouw N.N.	75	12/1	---
10	Brief van Kornelia aen Pompejus	76	1/22	1762
XIV	Over Brak	76	1/22	---
XV	Over wapel, wafel & koppertjes maandag	77	2/5	---
XVI	Over Bloetrijzen, bonne, eesten	78	2/26	---
XVII	Op leedsoms recht	79	3/12	---
11	Ter bevordering van den Heer Panhuis	80	3/26	---
XVIII	Op Tuin	81	4/25	---
XIX	Over Paën, Peën, Piën et cetera	82	5/8	
	Meenspraek van Nebucadnezar overzetstuk	85		
	Punt dicht op Heemskerk	86		
	over bouwe, veree, vroom	87		
	Over de oudheid van 't Hof	88		
	over den ouden & nieuwen (?)	89		
	onze tijdrekening			
	oudheidkundige aenmerkingen	92		

Bijlage IV: Herman Tollius over *Pand* en *Panden*

In deze bijlage zijn de eerste twee pagina's¹⁸² van Hendrik van Wijns verslag van de bespreking van Herman Tollius over *pand* en *panden* opgenomen, die hij heeft gehouden tijdens de 54ste zitting op 20 juni 1760¹⁸³.

[1]

1760, 20 juni Zitting 54

Herman Tollius over *Pand* en *Panden*

In de laetste onzer bijeenkomsten gaf De Heer Van Wijn een zekere gissing op, over Pendenen op de Spanjaerds: der Spanjaerden goed ten pande ontweldigen. het scheen ons der moeiten waerdig, hierover iets verder na te zien, en onzen ligger eens te doorsnuffelen of er iets, dat hiertoe dienen mogt, in te vinden ware. Wij vonden er het een en ander, dat de mening van ons geacht mede-lid ten volle bevestigt, en in het volgende bestaet.

Pand beteekende bij de agtbaere Oudheid omgang, omloop (zie Kiliaen). Vandaer in onze kerken Zuider-pand, Middelpand. Pand, kruisgang. Pand van de koetsier, *fulcrum lecti* (Kiliaen). Pand van een rok, Pand-rok, *tunica saciniata* enzovoort. Omdat bok hiermee strookt Pand van een rok, dat bij ons eer na een band, dan naer een omgang gelijk; doch hier zou hij die der oudheid kundig is, scherper gezicht hebben. Van hier komt ook Pandinge Processie, met welken naem geheten wordt der plechtige processie van het gezegt der stad Amsterdam, waermede het op gezette tijden omgaet om de naemen der poorteren, die om schult gevonnist zijn uit te roepen, dit ten deele uit Verwer Brieven aan David van Hoogstraeten Boekzaal van Johan van Gaveren September en October 1709 bladzijde 373 en 374. Pand beteekende ook vanouds als nu *pignus hijpotheca* (Kiliaen), vanwaer Panden, *pignorare*, *obpignorare* [verpanden] en Panden pandingen doen, af-panden, *capere pignus pignora apprehendere*, *pignora auferre* (Kiliaen en Meijer). Pand [Substantief] is gewis de wortel, waeruit het gelijkvloeiend verbum [2] Panden gesprooken is. Maer of de eerste

¹⁸² Het verslag van Hendrik van Wijn van de verhandeling van Herman Tollius over *Pand* en *Panden* is nog niet in druk verschenen. Het vormt in deze teksteditie slechts een illustratie voor het feit dat er gelijksoortige taalkundige studies vooraf zijn gegaan aan *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Voor dit doel voert het te ver om het hele stuk van Herman Tollius te transcriberen. Daarom is ervoor gekozen om alleen de eerste twee pagina's weer te geven.

¹⁸³ Het manuscript is als een aantal losse vellen papier terug te vinden in de Universiteitsbibliotheek te Leiden, LTK 496.

beteekenis van dit Pand *aruitus*, of *pignus* geweest zij, zoude ik niet gaern zeker bepaelen, volgens de gissing van Kiliaen moet het noodwendig het eerste pignus beteekent hebben. Hij zegt panden bepanden et cetera quasi banden. dus meende hij dat Pand van Binden Bond gebonden zijn oorsprong hadt, hierdoor aen engen band ligt, om zijn verschuldigd geld af te betaalen; van waer dan Panden voor pignorare en capere pignus. Omdat nu meest al het opnemen der panden door het omgaende geregts op verzoek der crediteurs schuldenaers geschiede, wierdt naderhand Pand voor omgang, omloop, panden voor omgaen, en pandingen voor het omgaen des geregts en pandnemingge gebruikt; Deez onze gissing komt overeen met die van De Heer Van Wijn. Volgens dezelve is Pendenen op de Spanjaerds. een Pandinge onder hen doen. hen afloopen om pand te krijgen, rigtig ertoe dwingen. En steunt onze gedachten op het getuigen van Verwer, het gezach van Kiliaen en Meijer, en den grond ener bondigen reden kaveling; Meest moeit het ons dat Ten Kate hiervan nergens niets heeft gewaegt, en zijn licht ons hier niet voor kan lichten.

Bijlage V: 'Kracht der vrouwen traenen' van Hendrik van Wijn

In deze bijlage is het stuk 'Kracht der vrouwen traenen' opgenomen dat Hendrik van Wijn heeft gebruikt tijdens de 57ste zitting van *Linguaque* op 31 augustus 1760.

H. van Wijn
Kracht der vrouwen traenen
Zitting 57 1760 31 oktober

[3] Voor het Genootschap *Linguaque animoque fideles* Wel Edelen Heer Voorzitter, Zeer Ge-eerde & Hoogge-achte kunstgenooten. Niets is bestant teegens de aldwingende traenen eener verstandige vrouwe, het volgende voorbeelt zal het ons leeren. Wanneer Gaius Marcus Coriolanus, uit het ouden koninglijke bloed der Marcii gesprooten, een man zoo beroemd door zijn uitmuntend oordeel, als betoonde liefde en dapperheid voor het vaderland, in onmin met zijne mede burgeren geraekt zijnde, door hun uit den lande verbannen wierd; en zich daerom niet alleen onder het getal hunner vijanden begaf, maer ook met een vijandelijk legger voor zijn geboortestad het alouden Romen verscheen; van voorneemen die aen zijnen wraek op te offeren, in weerwil van alle de smeekinghen die men hem ter afweering van zulk een onheijl doen liet: moest egter zijne stoutmoedige hardnekkigheden [4] voor het kermend geschreij zijner moeder, vrouw en onnoozlen kinderen ten eene mael bezwijken. Deze naemenlijk, als de stad nu geen uitkomst meerder zag, van eene heurer vriendinnen vermaent zijnde dat het haere plicht was, zig naer de legerplaets bij heur vertoornden man te begeeven, of mooglijk die teegenwoordigheit hem van gevoelen zoude kunnen doen veranderen, gaen met een groote menigte andere vrouwen derwaerts, in slegte kleederen als luiden die den dood alle oogenblik te verwagten hadden; en ter gezeijder plaetse gekoomen, stappen zij regt naer den veltheer: die thands op den rechterstall zittende, aen beide zeide van vrienden en trauwanten bestuwt, van verre deze menigte ziet naderen, dog niet kent; maer nauwlijks kijkt hij met aendachtiger oog of hij word zijne oude moeder, en wederhelft, met haar teedere spruitjens gewaer; thand besterft de man, en het hart begint hem te kloppen, terwijl hij met een [onverdraelt] gezicht, en gapenden lippen, onder [5] een diep stilzwijgen zijn bloetverwanten aenziet: op wiens nokken en snikken hij egter in het eerst zig onverzaegt tragt te toonen, maer straks door medelijden vermast, vliegt hij den veltzetel af en zijne moeder om den hals, dan deeze ziende haeren zoon ontroerd, en willende een bits verwijt bij heete traenen voegen; om het hert dat reede begon te smelten verder te kunnen kneeden, neemt haere hand en hem te rugge, stoot ende zegt,

laet af ontaerden, voor ik u kusse moet ik weeten of ik mijn zoon voorhebbe of mijn vijand: ben ik hier uw moeder of uwe slaevin? moest daerom het verbolgen godendom mijn leeven zoo lange rekken, op dat ik u in mijn hoogen oude eerst als balling, daarna als een vijand van het vaderland zou moeten aenschouwen: helaes al zweegen wij alle onse kleederen zouden spreken en u toeroepen, barbaar, laet gij uw treurend geslacht in zulk [6] een rampzaligen staet: ag Coriolanus ik meen mijne oogen uitteschreien, wen ik met uw egtgenoot in uw afzijn van u spreek, en wij ons te binnen brengen dat gij, die de vreugd en steunsel van ons leeven moest zijn, zo wreed zijt, dat gij de landen uwer medeburgeren uitplunderd, ja niet vreest met een vijandige legermacht voor de wallen uwer vaderlijke stad, die u het leeven heeft gegeven, en dien gij het tracht te ontnemen, te verschijnen: kan ik u noch mijn zoon, zij u haeren bedgenoot noemen, kunnen deeze teedere schaepen, die aen mijn hand de zwarte grond met hunne brakken traentjens besproeien, u wel voor hunnen vader erkennen; Is dan uw gemoed toegeschroeid, en is er niet een openingetje meer in te vinden daer mededogenheid door zou kunnen breken? zijt gij gansch ongevoelig, en klopt u een koper hart in den ijzeren boezem? dagt gij dan niet, doen gij met deese benden in het gezicht van Romeen kwam, helaes wat gae ik doen? Zal ik de asse mijner [7] voorouderen ontheijligen, mijne huisgoden schenden, mijne moeder doen sterven, mijn vrouw vermoorden en mijn kinderen verpletten? ag dat ik u nooit gebaert had, Romeen zou dan voor zoo een schandvlek van mijn geslacht niet beeven! Maer goede hemel alles verlaet ons; de liefde die wij nog voor u voelen, schoon gij se onwaardig zijt, verbied ons den goden voor het behoud van het vaderland te smeeken, indien wij tegelijk uwen dood niet willen afbidden: Ag mij rampzalige, die van goden menschen, ja van mijn eigen zoon verlaeten ben, die een dreijgende schaer in de hand des noodlots is om mijne zwarte levensdraed te doorkerven: en egter bemin ik hem nog en smelte ik mijn gewezen, als ik denk hoe elendig hij als balling om moest doolen: ziet eens mijn kind hoe ver uw moeders hert van het uwe verschilt: een regendrop kan een harde keij uithollen: ag mogten deze traenen, die uw moeder voor u schreidt, eens door dit harde borstspansier in uw versteende ziel dringen, zoo zouden en gij en [8] het lieve vaderland nog behouden kunnen blijven, daer het anders een van beiden gewislijk moet verlooren gaen: dog ik zal niet wagten na dien tijd; maer denk egter, schoon ik niet op uw kan verkrijgen, dat gij de vriendschap en eendracht boven twist en onrust stelt, en gij die twee liever koestert, dan een van beide beschadigt, dat gij nooit meester van het vaderland zult worden, ten zij ik eerst aen het zelve door uw hand zal opge-offert zijn: wat gaet gij beginnen? moet ik u op dezen dag zien zegepraelen op uw vaderland, of in slaefsachtige keetenen geklonken uw hoofd op het

Capitool verhesen: mijn zoon, laet u voor het laeste dan deze reeden nog beweegen, doe het vaderland geen scha, noch toon u trouweloos aen den Volsci; want het past niet zijne landsgenoten te verderven, noch die geen te verraeden die zig aen uw hebben toevertrouwt; maer ik bid dat alle die rampen een einde mogen neemen, het geen heilzaam zal zijn en voor den Romeinen en voor die geenen die u thands als hunnen veltheer aenschouwen; maer meer voor de laatsten, omdat men zeggen zal dat zij de overwinning in handen hebbende, egter zoo edelmoedig waeren aen ons vrede en vriendschap te schenken: en hierdoor zult gij voornaemlijk een grooten naem krijgen, daer men anders al de schult op u leggen zal: en schoon den uitkomst des oorlogs onzeker is gaet dit dog vast, dat zoo gij wint, men u egter steeds dwingland ja pest van het vaderland zal noemen, en word gij overwonnen wat verwacht gij dan als allerleie smaed, als Voluminia. dit alles met beklaeglijke stem uitriep, hield Marcius zig strak, en nadat ze gedaen had, bleev hij lang in d'eijgen gestalte staen: Zij dit ziende begint opnieuw met luider stem, waerom zwijgt gij mijn zoon? denkt gij dan dat het fraei staet, zijner gramschap en begeerte den weijen teugel te vieren, en zig niet te verwaerdigden zijn eigen moeder te hooren? of past het doorluchte mannen aen geleeden ongelijk te denken? moeten zij zig tot een schande reekenen wen se dankbaer zijn voor de weldaeden van hunne ouders? gij moest u veel dankbaerder jegens mij toonen, die uwe burgers om hunne indankbaerheid be-oorloogt: heevt het vaderland dan nog geen straf genoeg geleeden, daer het in mij u om vergifnis smeekt? en zult gij egter deze mijne daed niet erkennen dan hadt ge eerst regt kinderlijk gedoe zoo gij mijne eerste klagt verhoort had, die zoo billijk, zoo rechtveerdig was, maer zoo ik u niet kan overreeden, zal ik mijn tot het alleruiterste moeten begeeven, dit zeggende werpt zij zig voor zijn voeten, met zijn vrouw en kinders, en Coriolanus, (wat kind zou zulke woorden van een schreijende moeder zonder meedogen kunnen aenhooren) en Coriolanus (zeg ik) haer opheffende, omhelsde haeren deugdelijken boezem, en riep al snikkende uit, ag moeder uwe traenen hebben u en het vaderland behouden, dog mij, die zulx nooit gebeurt is, verwonnen; hiermede bevolen hebbende het beleg optebreeken, gav die groote veltheer stilzwijgende te verstaen het zeggen van Livius *Quam armis viri defendere urbem non possunt, mulieres precibus lacrimis*[9] defendunt.

Ik hebbe gezegt.

Bijlage VI: Schets der Nederduitse Dichtkunde

In deze bijlage is de tekst opgenomen van Hendrik van Wijn die hij heeft gebruikt tijdens zitting 69 op 25 september 1761.

Schets der
Neerduitsche dichtkunde.
19 Hoofst.
Over de verhevener behandeling der Nederduitsche
spraeck, welke bestaet in de wijze van schrij-
ven, als ook over de prosodie.

Nadat wij de Letterkunde afgehandelt hebben, moeten wij nu handelen over de wijze (of stijl) van schrijven. Deze is of te dichterlijk, of zij behoort tot de Redenkunde. En met deze schrijfwijze is het zoo gestelt, dat, daer wij in ons eerste hoofddeel de Oudheid tot leidsvrouw gehad hebben, wij hier in dit verhevener gedeelte daer tegen onze voorouders verre voorbij stappen. Want het eenen hangt hier niets af van het andere. De Letterkunde is tusschen vaste paelen gesteld, en niemand dan de overheid kan die wegneemen, nog een ander gebruik invoeren. Maar de schrijfstijl (voor zoover zij de nauwkeurigheid van een in zwang zijnde tael betreft) zullen zij in het vervolg toonen gelegen te zijn in een vaste en zekere zoetvloeiende woordschikking, die dagelijks, zoo in gebonden als ongebonden stijl, beter aangenamer en bevalliger kan gemaakt, en gepolijst worden: want hier liete zig onze voorouder weinig aangelegen leggen, maer sints de voorleeden eeuw nu wij gelukkiger tijden beleeven is dit meer in gewoont gekomen. [4] Eerst zullen wij handelen over de dichtkunst, hiertoe behoort het rijthme, bestaende in een zeker getal van silben, de maet en gelijkeindigende staande of slapende silben. Maer eer wij tot de dichtkunst overgaen moesten wij eerst spreken van de prosodie of die wetenschap die ons de lang of korthed der lettergreepen leert, deze heevt tot haer onderwerp de geregelde schrijvtael, en niet het rijm(?). De hoe grootheid (quantitas) van een lettergreep, is desselvs maet, zijnde of kort, of lang, of beide tegelijk. De langheid der silben of haere korthed hangt bij ons niet af van derzelve spelling (in de woorden), zoo als bij de Latijnen, maer van zekeren toonval in het uitspreken, welke toonval de silben oudstijds tegelijk met de betekenis der woorden gekreegen hebben, en die daarna door het Gebruik behouden is. derhalve komt de levende stem hem hier het meeste te baet. Om een vasten regel op de wetten van dit gebruik te vinden, moet ik wederom vermaenen, dat hier meer dan op enige plaetz vereischt word, de woorden terug te brengen tot haere geregelde grondbeginsels,

waerin zij namelijk eertijds geweest zijn, toen onze voorouders die lettergreepen zoodanig een lang of korthed schonken; en zo zal het hier alles * zeer makkelijk en eenvoudiger zijn, dan in enige andere zoo levende als dode tael, hoe verborgen en ontoegankelijk het in de beklemede overdragtelijke spreektrant ook zijn mag. [5] De dubbelklinkers, en drieklanken, als ook de η , α en ω zijn in hunnen aert lang: als, stael, geit, geur, schreeuw, toe, mooi, douw, steen, koop. Behalve zoo de lettergreep in twee kan gedeeld worden, als de laetste in grootvaer, grootmoer, schrokboer. Breng hier ook toe de eerste in beerinne, de derde van agteren in koopvaerdije 2 regel. De woorden, die, nadat zij tot de verhevenste regelmaet zijn gebracht, eensilbigen blijven (welke wij, voor zover de oorspronkelijke betreft zeer weinig hebben) zijn kort of ten minste gemeen het zij op zig zelve gestelt als mij, gij, u, sig, dan, kan, bij, wel, voor, op. Of het samengesteld met anderen, als voornemen, welda dig, opdoen. regel 3. Een woord, (regelmaetig geschreeven), van twee of meer lettergreepen, heevt de laetste altoos kort, op een na laatste lang, de derde van agteren kort die voor de derde van agteren komt wederom lang, en zo voorders bij woorden als leeren, verkeerren, overgieten, hoovaerdije, koopvaardij, verdoemenisse, renbaenspel-gespannel; voorders schuddeninge, stellingen, weggeveninge en deze regel faelt nooit. 4. Zoo in een woord van vier of meer lettergreepen de derde van agteren door een uitlaet weg smelt (gelijk wanneer er van verdoemenisse, schuddeninge, stellinge, weggeveninge, gemackt word verdoem'nisse, schud'dinge, stellinge, weggeveninge) krijgt de op een na laatste doorgaens de hoegrootheid van de weggesmolten lettergreep, dat is nis en in, worden van lang in kort verandert, dit ziet men klaer als er van het oude woord zondenisse zondisse word gemackt. [6] Voor bekommern, schuldern, betern, hebben de Vlamingen, door hunnen gewoonen woordrekking, ons, bekommeren, schulderen, beteren, gegeven. Op gelijken wijze als de Noordsche volkeren de stichters van onze tael, in het daedlijk deelwoord (part.act.) stellend zeggen in het mannelijk, stellende (het welk wij thans nog veel gebruiken) hebben de Vlamingen tot ons gebragt in het algemeen stellende. Zoo is bijvoorbeeld van bekommern het, dan den onbepaalden tijd afgeleid wordende, bekommeringe, en bij zijne op e uitlaet bekommeringe, en zoo ook van het oude deelwoord bekommernet et bij uitlaet bekommert, het onbepaalde bekommernisse en bekommernisse. Op gelijke wijze gaet het in de werkwoorden wisselen, stamelen, die wij van de Noormannen ook ontvangen hebben als stameln, wisseln. Zoo dat men ziet dat er niets deze regels omdrukt, zoo men tot de binnenste regelmaet der woorden doordringt. De Nederduitsche woorden gaen nooit uit op een klinker, ten zij somtijds in *e*. En volgens den derden regel, hangt de lang of korthed der klinkers altoos af van de schikking

der silben, waer toe zij behooren. Daerom is het bij ons overtollig tekens bij de woorden te stellen, om der klinkeren lang of korthed aen te toonen. Gelijk Joannes Antonides zeer wel aenmerkt in zijn lijkdicht op Joost van Vondel. Hij heeft zijn letter met geen spietsen te verweren, zij zijn gehart. Zie daer met hoe weinig woorden kunnen wij de prosodie in de [7] geregelde schrijvtael ontvouwen? En in welk ene kolk liggen die niet, die met hunne nieuwicheden en met (?) (overdragtelijken) schrijfstijl, dien zij zoo onbedachtelijk wierookten, altoos voor den dag komen! Die durv ik hier niet daegen om slegts enen regel in hun gewrongen spreektrant voor den dag te brengen. hetgeen ik in mijn tweeden regel gezegt heb, dat er weinig oorspronkelijke woorden in onze tael eenzillbig zijn, stellen anderen in tegendeel. Ja, zij denken dat het een groot voorregt voor de Neerduitsche tael is, te krielen van eensillbige woorden die gelijk zoovele wortels zijn. Ja, om de meersillbige woorden tot een lettergreep te doen krimpen, ontzien zij zig met die met geweld te vervalschen en verdraeien. Maer laeten die lieden hunne oogen eens slaen in de oudste gedenkschriften en handelingen (acta) van Holland, en zij zullen schielijk van gevoelen veranderen, en bevinden dat de meeste naemwoorden oudstijds in groot getal werkwoorden waeren, en dat er integendeel weinig werkwoorden uit zelfstandige woorden wierden gemaakt. Ja zelfs de voorzetsels af en aen, bij onse voorouders ave en ane, en dus tweesillbig zijn geweest. Maer het is zeker en vast (het geen wij reets meer aengedrongen hebben) dat de Noorder volkeren, voornamelijk Noormannen in de geschichten genaemd, in Nederland hunne wapenen en met hunne wapenen de zaeden hunner tael verspreid hebben, ja zelfs tot op de grensen van Vrankrijk, die nu nog naer hun Normandie heeten. [8] De spaerzaamheid van deze volkeren omtrent de eenzillben heevt toen diepe wortelen bij de Vlamingen geschooten. En de spraekvorm (dialectus) die naderhand bij de Hollanders en Zeeuwen is in gebruik geraekt, inzgelijks de stijl en beschaving in het schrijven hebben onze overheden, en de geesteljkheeden het volk al voor vele eeuwen onmeetlijk van die Vlaemingen en van gene anders ontvangen. het geen men op veel denklijke wijzen zou kunnen aentoonen. Thands weet ieder die maer iets gelezen heevt, dat alles het geen maer naer een monosyllabe sweemt, bij de Vlamingen wordt verworpen. Die Vlaemsche oorspronk stemmen ons ook de te vooren genoemde dichters (als Vondel, Antonides) van zelve toe. Wanneer zij in plaetz van klein, bleik, teiken, ons standvastig kleen, bleek, teeken opgeven. Eerst waren wij voornemens hier beneden een andere schetz der ouden Noorsche tael op te geven, opdat men dus de oorspronk van onze Neerlansche als met de hand zou kunnen grijpen, maer wij zijn verandert, en wijzen onze landslieden naer Marcus Lucrus Bayhorn aen het einde van de kerkelijke geschiedenis van Bisschop Harmon, Leide bij D: Loper de Han 1620 (?).

Want de oudste schriften moet men inzien, wijl de nieuwe met ons, door langheid van tijd, de zelve veranderingen geleden hebbende niets daer tot de Nederduitsche Letterkunde. Ook zijn de Sweedsche schriften beter dan de Duitsche, en om dat hier de regelmaet standvastiger blijft, en wijl wij daerenboven, gelijk ook de Hoogduitschers bijna, onze tael verschuldigt zijn aen de Noordsche volkeren, voorvaderen der Sweeden.

Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU

1. Olf Praamstra, *Repertorium op de brieven van Conrad Busken Huet*. 1987
2. W.F.G. Breekveldt, *Pragmatiek van de roman, een onderzoek naar aspecten van Cornelia Wildschut, roman in brieven door E. Wolff-Bekker en A. Deken*. 1988
3. B.P.M. Dongelmans, *Van Alkmaar tot Zvijndrecht, alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland, 1801-1850*. 1988
4. E. Ruijsendaal, *Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken*. 1989
5. Fred de Bree & Roel Zemel (red.), *'In onse scole', opstellen over Middeleeuwse letterkunde voor prof. dr. Margaretha H. Schenkeveld*. 1989
6. C. Huygens, *Menghelingh*. Editie A. van Strien. 1990
7. H. Reeser, *Repertorium op de briefwisseling van A.L.G. Bosboom-Toussaint*. 1990
8. Jan Noordegraaf & Roel Zemel (red.), *Accidentia, taal- en letteroefeningen voor Jan Knol*. 1991
9. G.R.W. Dibbets, *Vondels zoon en Vondels taal. Joannes Vollenbove en het Nederlands*. 1991
10. Harrie Mazeland, *Vraag/antwoord-sequenties*. 1992
11. Willem Maas, *De onbestrafte zonde van Jacques Gans. Een bloemlezing uit Ce vice impuni, la lecture*. Met inleiding en aantekeningen. 1992
12. Willem Bilderdijk, *Der Untergang der ersten Welt*. Übersetzt und eingeleitet von Hans Heinrich Meier. 1993
13. W.J. op 't Hoff e.a., *Adrianus Hofferus (1589-1644). Drie opstellen over Hofferus' ambtelijke loopbaan, godsdienstige positie en literaire betekenis, alsmede gravures en een bloemlezing uit zijn Nederduytsche poëmata*. 1993
14. Ronny Boogaart & Jan Noordegraaf (red.), *Nauwe betrekkingen. Voor Theo Janssen bij zijn vijftigste verjaardag*. 1994
15. Tieme van Dijk & Roel Zemel (red.), *Het is kermis hier. Lezingen ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Nederlands aan de Vrije Universiteit*. 1994
17. R.J.G. de Bonth & G.R.W. Dibbets (red.), *Voor rede vatbaar. Tien voorredes uit het grammaticale werk van Van Hoogstraten, Nyloë, Moonen, Sewel, Ten Kate, Huydecoper (1700-1730)*. 1995
18. G.R.W. Dibbets, *De woordsoorten in de Nederlandse triviumgrammatica*. 1995
19. Roland de Bonth & Jan Noordegraaf (eds.), *Linguistics in the Low Countries. The eighteenth century*. 1996
20. *Van sint Jans onthoofdinghe*. Zestiende-eeuws Amsterdams rederijkersstuk van Jan Thönisz. Bewerkt en hertaald door Paul Laport, Frédérique de Muij & Marijke Spies. 1996
21. Adriaen Verwer, *Schets van de Nederlandse taal. Grammatica, poëtica en retorica*. Uit het Latijn vertaald door J. Knol. 1996
22. Bart Besamusca & Frank Brandsma (red.), *De kunst van het zoeken. Studies over 'avontuur' en 'queeste' in de middeleeuwse literatuur*. 1996
23. *Van die becooringe des duvels hoe bij crijstus becoorden*: zestiende-eeuws rederijkersstuk van Jan Tömisz. Hertaald en van een inleiding voorzien door Herman van Iperen, Renate Overbeek, Steffen Schol, Marijke Spies & Susan Trompert. 1998
24. Ingrid Tiekens-Boon van Ostade, J.A. van Leuvensteijn & Marijke van der Wal (eds.), *Do in English, Dutch and German: history and present day variation*. 1998
25. Justine Pardoën, *Interpretatie. Een onderzoek naar de relatie tussen woordvolgorde en zinsbetekenis in het Nederlands*. 1998

- 26 H. Duits, A.M.Th. Leerintveld, T.L. ter Meer & A. van Strien (red.), *Een lezer aan het woord. Studies van L. Strengholt over zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde*. 1998
- 27 A. Welschen, *Duale syntaxis en polaire contractie. Negatief gebonden of-constructies in het Nederlands*. 1999
- 28 W.D. Hooft, *Door-trapte Meelis* & J. Noozeman, *Lichte Klaartje*. Ingeleid en bezorgd door Arjan van Leuvensteijn & Jeanine Stuart. 1999
- 29 *Een wandeling door het vak. Opstellen voor Marijke Spies*. Onder redactie van Henk Duits & Ton van Strien. 1999
- 30 Gerrit Paape & Maria van Schie, *Kinderpligten, gebeden en samenspraken. Geschiedt naar de vatbaarheid der jeugd*. Negentien gedichten uit een verdwenen boekje, uitgegeven en ingeleid door Anne de Vries. 1999
- 31 Saskia Daalder, *Bibliografie van gepubliceerde commentaren op persoon en werk van de Nederlandse filosoof H.J. Pos (1898-1955)*. 1999
- 32 Corine Schouten, *Zinsinitieële indefiniëte subjecten in hun context*. 1998
- 33 Willem Zonneveld, *Van Afflighen en Chaucer: Het Leven van Sint Lutgart als jambisch gedicht*. 2000
- 34 Constantijn Huygens, *Dingen*. Ed. J.P.G. Heersche & H.M. Hermkens. 2001
- 36 Liesbeth Degand, Yves Bestgen, Wilbert Spooren & Luuk van Waes (eds.), *Multidisciplinary Approaches to Discourse*. 2001
- 37 Tieme van Dijk, *Blijmoedige beschouwingen over taal, tijd en mythen*. 2001
- 38 'Teckenrijcke Woorden' voor Henk Duits. Opstellen over literatuur, toneel, kunst en religie, meest uit de zestiende en zeventiende eeuw. Onder redactie van Fred de Bree, Marijke Spies & Roel Zemel. 2002
- 39 Margit Rem, *De taal van de klerken uit de Hollandse grafelijke kanselarij (1300-1340). Naar een lokaliseringsprocedure voor het veertiende-eeuwse Middelnederlands*. 2003
- 40 G.R.W. Dibbets, *Taal kundig geregeld. Een verzameling artikelen over Nederlandse grammatica's en grammatici uit de zestiende, de zeventiende en de achttiende eeuw*. 2003
- 41 L. Lagerwerff, L. Degand, & W. Spooren (eds.), *Determination of Information and Tenor in Texts. Multidisciplinary Approaches to Discourse*. 2003
- 42 Marjolein Hogenbirk, *Avontuur en Anti-avontuur. Een onderzoek naar Walewein ende Keye, een Arturroman uit de Lancelotcompilatie*. 2004
- 43 Aarnout Drost, 'De eer des Vaderlands gebiedt, dat men streng zij'. *Kritieken*. Ingeleid, uitgegeven en van aantekeningen voorzien door Ingrid Glorie. 2004
- 44 *Taal in verandering. Artikelen voor Arjan van Leuvensteijn, aangeboden bij zijn afscheid van de Vrije Universiteit*. Onder redactie van Saskia Daalder, Theo Janssen & Jan Noordegraaf. 2004. Tweede, herziene druk 2005
- 45 Marinus van Hattum, *Da Costa tussen Bilderdijk en Suringar. Een uitgeversdocumentatie*. 2004
- 46 Jodocus van Lodenstein, *UYT-SPANNINGEN, Behelsende eenige STIGTELYKE LIEDEREN en andere GEDIGTEN*. Uitgegeven naar de editie 1676 met inleiding en toelichting door L. Strengholt e.a. 2005
- 47 J. Nooseman, *Beroyde student* & J. Noozeman, *Bedrooge dronkkaart, of Dronkke-mans hel*. Met een inleiding en aantekeningen uitgegeven door Ineke Grootegoed, Arjan van Leuvensteijn & Mariëlle Rebel. 2004
- 48 'Daer omme lachen die liede'. *Opstellen over humor in literatuur en taal voor Fred de Bree*. Onder redactie van Ton van Strien & Roel Zemel. 2005
- 49 Manfred Stede, Christian Chiarcos, Michael Grabski & Luuk Lagerwerf (eds.), *Salience in Discourse. Multidisciplinary approaches to discourse 2005*. 2005

- 50 Adriaen Verwer, *Taalkundige geschriften (1707-1711). Met de Letterkonstige, dichtkonstige en redenkonstige schetse van de Nederduitsche tale, uit het Latijn vertaald door Adriaan Kluit en brieven over taalkunde van Willem Sével en Arnold Moonen.* Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt. 2005
- 51 'Als het moet tegen de gebeele wereld'. *De briefwisseling tussen E. du Perron en Jacques Gans 1933-1936.* Samengesteld, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Willem Maas. 2006
- 52 Gijsbert Rutten, *De Archimedische punten van de taalbeschouwing. David van Hoogstraten (1658-1724) en de vroegmoderne taalcultuur.* 2006
- 53 Pieter Th. van Reenen, *In Holland staat een 'Huis'. Kloekes expansietheorie met speciale aandacht voor de dialecten van Overijssel.* 2006
- 54 J. Diepeveen, R. Boogaart, P. Byloo, J. Brantjes, Th. Janssen, J. Nuyts, met medewerking van H. Kloots, *Modale uitdrukkingen in Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands: corpusonderzoek en enquête.* 2006
- 55 Lauris Jansz, *Een spel van sinnen hoe Goodts Ordonancij elck mensch een staet stelt om in te leven.* Toneelspel uit 1583 van Lauris Jansz. Bewerkt en hertaald door Anita Dreef. 2007
- 56 Roel Zemel, *The Quest for Galiene. A study of Guillaume le Clerc's Arthurian romance* Fergus. 2006
- 57 Lo van Driel & Theo Janssen (red.), *Ontheven aan de tijd. Linguïstisch-historische studies voor Jan Noordegraaf bij zijn zestigste verjaardag.* 2008
- 58 Hans den Besten, Frans Hinskens, & Jerzy Koch (red.), *Afrikaans. Een drieluk.* 2009
- 59 Dick van Halsema, Johan Koppenol & Ben Peperkamp (red.), *Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent bij zijn afscheid van de Opleiding Nederlands van de Vrije Universiteit in Amsterdam op 24 april 2009.* 2009
- 60 Igor van de Bilt, *Landkaartschrijvers en landverdelers. Adriaen Verwer, Adriaan Kluit en de Nederlandse taalkunde van de achttiende eeuw.* 2009
- 61 Henk Aertsen, *Een gezellige tijd.* 2009
- 62 Jan Posthumus, *Lexicografie in Nederland. Peilingen in de negentiende en twintigste eeuw.* 2009.

Cahiers voor Taalkunde

- 1 Anthony J. Klijnsmit, *Spinoza on the 'Imperfection of Words'.* 1989
- 2 Hans Boon, *De correspondentie in het Archief-Pos, een eerste inventarisatie.* 1989
- 3 Frank J.M. Vonk, *Dialog und Interaktion, von Wilhelm von Humboldts Dialogbegriff zu Lew S. Wygotskij's interaktionsbedingter Sprachauffassung.* 1990
- 4 Jan Noordegraaf, *Theorie en beginsel. R.J. Dam en zijn controverse met H.J. Pos.* 1991
- 5 Rüdiger Schreyer, *The European Discovery of Chinese (1550-1615), or, The Mystery of Chinese Unveiled.* 1992
- 6 Niels Helsloot, *Van ironie naar skepsis. Over de taaltheoretische gevolgen van het socratisch-kantiaanse kennsideaal.* 1992. Tweede dr. 1993
- 7 Anthony J. Klijnsmit, *Baltesian Linguistics: A Chapter in the History of Pre-rationalist Thought.* 1992
- 9 *Laonis Flandri Presbyteri Lingua Teutonica Exelex* (Hulst 1666). Einführung von E. Ruijsendaal. 1993
- 10 Jan Noordegraaf & Frank Vonk (eds.), *Five hundred years of foreign language teaching in the Netherlands 1450-1950.* 1993
- 11 J. Huizinga, *Inleiding en Opzet voor Studie over Licht en Geluid.* Uitgegeven en ingeleid door Jan Noordegraaf & Esther Tros. 1996

- 12 G.H. Jongeneelen, *Fonetiek en Verlichting. De Redeneringh over de talen van Jan Trioen (1692)*. 1994
- 13 Gerrold van der Stroom, *The Reception of Jac. van Ginneken's Language Biology*. 1994
- 14 Frits Stuurman, in samenwerking met Hansa Krijgsman, *Family business. On the dictionary projects of H. Poutsma (1856-1937) and L.E.J. Brouwer (1881-1966)*. 1994
- 15 Niels Helsloot, *Een korte geschiedenis van de rede*. 1998
- 16 *Lectio publica Tiberii Hemsterbusii de originibus linguae Graecae*. Edited by J.H. Halbertsma (1845). New edition with a prefatory essay by Jan Noordegraaf and an introductory article by Anthonia Feitsma. 1997
- 17 Matthias de Vries, *Brieven aan H.J. Koenen*. Ingeleid en bezorgd door Sigrid de Jong, Mimi Lakeman, Jan Noordegraaf, Suzanne Pijnacker & Eva Wilders. 1998
- 18 Adriaen Verwer, *Letterkonstige, dichtkonstige en redekonstige scheitse van de Nederduitsche tale*. Uit het Latijn vertaald door A. Kluit naar de editie-1707. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt & Jan Noordegraaf. 2000
- 19 Lambert ten Kate, *Gemeenschap tussen de Gottische spraeke en de Nederduytsche*. Fotomechanische herdruk van de editie-1710. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt & Jan Noordegraaf. 2001. Tweede, herziene en uitgebreide uitgave. 2002
- 20 Adriaen Verwer, *'Daer moet maer naerstig gelezen worden'. Brieven over taalkunde (1708-1709)*. Ingeleid en bezorgd door Igor van de Bilt. 2002
- 21 Lo van Driel (red.), *Ik ben voor boera! Om de uitspraak'. De lexicografische correspondentie tussen Matthias de Vries en J.H. van Dale*. 2004
- 22 H. Schultink, *Van onze taalkundige medewerker. Kronieken 1954-1962*. Bezorgd door Cecile A. Portielje & Jan Noordegraaf. 2005
- 23 G.J. Lührman, *Studies on Humanist and Rationalist Grammar*. Ed. by Jan Noordegraaf & Frank Vonk. 2006
- 24 Th.A.J.M. Janssen, *Onvolledige zinnen*. Afscheidscollege Vrije Universiteit Amsterdam. 2006
- 25 Jan Noordegraaf, Frank Vonk & Marijke van der Wal (red.), *Amicitia in Academia. Composities voor Els Elffers*. 2006
- 26 Herman Tollius, *Proeve eener Aanleiding tot de Nederduitsche Letterkunst*. Ingeleid en bezorgd door Roland de Bonth. 2007
- 27 Net Koene, *The Shape of Information. How language gets hold of the world*. 2007
- 28 Jan Posthumus, *Woordenboeken en hun lotgevallen. Studies over lexicografische praktijk (ca. 1850 tot heden)*. 2009
- 29 Hendrik van Wijjn, *Over paën, peën, piën, poën, puën*. Ingeleid en bezorgd door Lianne Broekman. 2009

Geschiedenis van het talenonderwijs in de Lage Landen

- 1 Peeter Heyns, *Cort onderwijs van de acht deelen der Fransoischer talen (1571 en 1605)*. Heruitgave door Els Ruijsendaal. 2006.
- 2 Jan Des Roches, *Nieuwe Nederduytsche Spraek-konst. Derden druk, oversien en verbeterd doór den authbeur*. Heruitgave van de tekst door J.M. van der Horst met een inleiding door J. Smeyers. 2007

Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek

I-XXVII (1980-2009)

Besteladressen:

Stichting Neerlandistiek VU
Faculteit der Letteren
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
NL-1081 HV Amsterdam

Nodus Publikationen
Postfach 5725
D-48031 Münster
<http://elverdissen.dyndns.org/~nodus/nodus.htm>

1. The first part of the ...

2. The second part of the ...

3. The third part of the ...

4. The fourth part of the ...

5. The fifth part of the ...

6. The sixth part of the ...

7. The seventh part of the ...

8. The eighth part of the ...

9. The ninth part of the ...

10. The tenth part of the ...

11. The eleventh part of the ...

12. The twelfth part of the ...

13. The thirteenth part of the ...

14. The fourteenth part of the ...

15. The fifteenth part of the ...

16. The sixteenth part of the ...

17. The seventeenth part of the ...

18. The eighteenth part of the ...

19. The nineteenth part of the ...

20. The twentieth part of the ...

21. The twenty-first part of the ...

22. The twenty-second part of the ...

